

Török Gábor

Ahol a bal volt(?) a jobb

A skandináv pártrendszer

**ELTE BTK Politikaelméleti Tanszék
Budapest, 1995**

TARTALOM

Bevezetés

1. Törésvonalak

- 1.1. Nyelvi és etnikai tagoltság
- 1.2. Vallás
- 1.3. Város-vidék
- 1.4. Osztálykonfliktusok
- 1.5. Törésvonalak összekapcsolódása
- 1.6. Újabb törésvonalak
- 1.7. Lijphart hét dimenziója

2. Alkotmány

- 2.1. Svédország
- 2.2. Norvégia
- 2.3. Dánia
- 2.4. Finnország
- 2.5. Izland

3. Politikai pártok

- 3.1. A pártok szervezeti felépítése
- 3.2. Politikai családok

4. Szavazói viselkedés

- 4.1. A választói magatartásokat vizsgáló modellek
- 4.2. Választási részvétel
- 4.3. Szavazatingadozás, szavazói illékonyság

5. Választási rendszer

6. Érdekszervezetek

7. Politikai kultúra

- 7.1. „Civic Culture”
- 7.2. Nők a politikában

8. Kormányok és koalíciók

9. Pártrendszer

10. Következtetések

Irodalom

Bevezetés

Goethe óta tudjuk, hogy „minden összehasonlítás sántít, és csak az ostobák hasonlítgatnak”, ám a politikatudományban - megfelelően alkalmazva - a komparatistikából fontos és számos új eredményt produkáló aldiszciplína vált. Az alábbi munka szintén az összehasonlító politikatudomány „köpönyegéből bújt elő”, hiszen a skandináv pártrendszert vizsgálva nemcsak egymással veti össze az északi országok sajátosságait, hanem a nyugat-európai államokkal is.

A tanulmány egy olyan hosszabb lélegzetvételű munka - demonstrátori kutatás - része, amely arra keresi a választ, hogy vajon miért éppen Skandináviában jött létre a jóléti állam (welfare state) talán legismertebb és legelismertebb modellje, miért kerültek el a régiót a 20. századi szélsőségek, s milyen jövő elé néz a '80-as években válságba került jóléti rendszer. A választ keresve áttekinti egyrészt a vizsgált öt ország (Dánia, Finnország, Izland, Norvégia, Svédország) történetének előzményeit, alkotmányfejlődését, politikai intézményrendszerét, 20. századi politikatörténetét, pártjait és pártrendszerét, a protestáns egyház szerepét és az államok etnopolitikáját - másrészt a jóléti állam elméletét, jelentősebb típusait, a skandináv modell jellemzőit és a jóléti állam krízisének jellemzőit.

A következőkben olvasható elemzés tehát a kutatás egy apró szeletéről ad számot, amikor a skandináv pártokat és pártrendszert helyezi a középpontba. Kilenc vizsgálati szempontot járok körül: a törésvonalakat, az alkotmányfejlődést, a pártokat, a szavazói viselkedést, a választási rendszert, az érdekszervezeteket, a politikai kultúrát, a kormányokat és a koalíciókat, valamint a pártrendszert. A munka végén választ szeretnék kapni arra a kérdésre, hogy vajon létezik-e a nemzetközi szakirodalomban gyakran ismertetett tipikus skandináv pártrendszer (ld. Berglund-Lindstrom 1978, Einhorn-Logue 1988).

1. Törésvonalak

Az első aspektus a törésvonalak (cleavages) vizsgálata. A politikai tagoltság, a törésvonalak elmélete a politikatudomány egyik legjelentősebb alkotása, amely a norvég Stein Rokkan és az amerikai Seymour Martin Lipset munkásságához kötődik. Az alábbiakban először az általuk vizsgált négy alapvető törésvonal, majd az újabb törésvonalak és Lijphart hét dimenziójának skandináviai alkalmazhatóságát nézem meg

1.1. Nyelvi és etnikai tagoltság

Rokkan és Lipset az első két törésvonalat a nemzeti forradalmakból eredeztette. Ennek következménye tehát a domináns nemzetépítő elit és a domináns kultúra hordozói, illetve az etnikailag, nyelviileg vagy vallásilag alávetett helyzetben lévő csoportok ellentéte (domináns - szubkultúra). A szerzők a területi-kulturális ellentétek kezelhetetlen örökségéről szólva a következőket írják: *„Alig vizsgálták eddig, hogy miképpen lehet tompítani vagy kiélezni az ilyen törésvonalakat a magasan fejlett politikai rendszerekben. Kezelhetőbbnek bizonyultak a sokszoros etnikai-vallási törésvonalak Svájcban, a nyelvi konfliktusok Finnországban és Norvégiában...”* (Lipset-Rokkan 1967:14)

Ezzel a kérdéssel a bevezetőben említett átfogó kutatás egy másik résztanulmányában kívánok részletesen foglalkozni, ahol különösen a finn kisebbségi politika, a sokak által csodált modell jellemzőire és árnyoldalaira szeretnék majd rávilágítani (ld. Török 1995). Itt talán R. Michael Berry, a turkui egyetem tanárának megjegyzése lehet érdekes, aki szerint a finn politikai rendszer három ok miatt különbözik a többi skandináv rendszertől: 1. a késői iparosodás, 2. az ország geopolitikai helyzete, a Szovjetunióval ápoltság kapcsolatok és 3. az ország nyelvi megosztottsága miatt (Nordstrom 1986: 581-582). Ez utóbbi törésvonal a politikában is megjelenik, ám erről részletesebben majd a 3. fejezetben a Svéd Néppárt kapcsán szólok.

1.2. Vallás

A második törésvonal, amely szintén a nemzeti forradalmak következménye, a központosító, homogenizáló és standardizáló nemzetállam és a hagyományos előjogokat birtokló egyház érdekei között húzódik. A skandináv országokat vizsgálva szinte minden szerző említi, hogy az ún. „kultúrharc” itt egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben jelentkezett. Ennek oka az északi államok - Nagy-Britanniához hasonló - protestáns beállítottsága, amelyet ugyan mindenki ismer, ám a politikai hatását kevesen vizsgálták. Az adatok meggyőzőek, a katolikusok aránya Dániában 0.6, Finnországban 0.4 Izlandon 1.0, Norvégiában 1.0 és Svédországban 1.3 százalék, s a lutheránusok aránya mindenhol kilencven százalék feletti.

Smith szerint Észak-Európában a legkisebb a vallás szerepe a politikai tagoltságban (Smith 1980:21), bár Haans Daalder például a norvég baloldalt - a holland kálvinistákhoz és katolikusokhoz, valamint az angol nonkomformistákhoz hasonlóan - vallási protest (religious protesters) pártján tartja (Daalder 1990:81). Berger nagyszabású, a vallás szerepét a politikában átfogóan bemutató munkájában többször említi, hogy a skandináv országokban és Angliában a baloldal nem olyan élesen antiklerikális, mint Európa katolikus vidékein, s ennek oka szerinte, hogy a protestáns egyházak nemzeti egyházak voltak és maradtak is (Berger 1982).

A későbbiekben látni fogjuk (a 3. fejezetben), hogy Skandináviában kereszténydemokrata pártok csak a második világháború után alakultak, s nem tudtak kitörni a kis protestáns párt szerepéből - talán csak Norvégia kivételével, ahol már 1933-ban létezett keresztény néppárt, s később is a legjelentősebb skandináv vallási párt maradt.

A vallás, azon belül Skandinávia és a protestáns területek vizsgálatához nagyon tanulságos Lipset megállapítása, amely szerint a protestantizmussal ellentétben a katolicizmus (valamint az ortodox kereszténység, az iszlám és a konfucianizmus) történelmileg negatívan viszonyul a demokratizálódáshoz. Ennek okai Lipset szerint:

1. a protestáns egyházak sokkal nagyobb hangsúlyt helyeznek az egyénre, az individualizmusra
2. a protestáns egyházak a vallás-állam, vallás-politika viszonyában nem tételeznek fel olyan szoros összefüggést (Lipset 1993, G. Márkus Gy. 1994:41)

Lipset és Rokkan közösen írt munkájukban is úgy vélekedtek, hogy a skandináv egyházak nem álltak olyan élesen szemben a nemzeti oktatással, s nem építettek ki olyan hierarchikus és központosított szervezeti rendszert. Elsősorban - az állami törvényhozás és végrehajtás segítségével - a városi szekularizációval, s a modern élet bűneivel szemben vették fel a küzdelmet. (Lipset-Rokkan 1990:104)

Úgy gondolom, hogy amikor a skandináv országokat bármilyen szempontú elemzésnek vetjük alá, e kérdéskörnek lényeges szerepet kell kapnia. Akár a pártrendszer, akár a jóléti modell sajátos kialakulásában szignifikáns elem lehet a protestantizmus, azaz ilyen értelemben a vallási törésvonal élessége, pontosabban tompasága.

1.3. Város-vidék

A következő politikai tagoltság az ipari forradalomból következik, s a mezőgazdasági érdekek és az ipari-kereskedelmi érdekek ellentétéként írható le. Ezen agrár-ipari szembenállása az elmélet szerzői szerint város-vidék ellentétként jelentkezik. Nagyon izgalmas ez a törésvonal is, ha Észak-Európát vizsgáljuk. Közismert, hogy a városok politikai arculata a kontinensen inkább liberális, illetve baloldali, szemben a konzervatívabb, jobboldali vidékkel - ám Skandinávia kivételt képez (Körösi 1993:44). Itt a 19. században a vidék (és az agrárpártok) voltak inkább liberálisak, s a politikai konzervativizmus bástyáit a városokban találhatjuk. Ennek is köszönhető, hogy Skandináviában a vidéket képviselő agrárpártok nem váltak a politikai konzervativizmus, azaz a jobboldal képviselőivé, hanem a politikai palettán a centrumhoz tartoztak. Így aztán számukra a szociáldemokraták éppolyan lehetséges koalíciós partnerek voltak, mint a jobboldali pártok (Smith 1980:28).

E pár gondolatból is tisztán látható, hogy ez a törésvonal - az előzőhöz hasonlóan - milyen jelentős mértékben alakította a skandináv pártrendszert, s véleményem szerint - erről részletesen egy másik, a skandináv jóléti modellről szóló munkában szeretnék szólni - nagyban segítette a szociáldemokrata pártokat a jóléti intézkedések meghozatalában. A város-vidék ellentét természetesen a második világháború után veszített jelentőségéből - az agrárszektorban dolgozók arányának gyors hanyatlásával -, ezt jelezte a skandináv agrárpártok névváltoztatása: nevükben is centumpártokká váltak. Mégis azt kell mondani, hogy a törésvonal nem tűnt el teljesen, hiszen például az EU-csatlakozásról folytatott népszavazáson a svéd vidék egyöntetűen nemmel szavazott, míg Stockholm, Malmö és Göteborg sűrűn lakott környékének igényei hozták csak meg az Európa-pártiak győzelmét.

1.4. Osztálykonfliktusok

Szintén az ipari forradalom következménye a tulajdonosok és a tulajdon nélküli parasztok és munkások, azaz a munkások és munkaadók ellentéte. Ez a törésvonal volt talán a legjelentősebb a huszadik században, Angliában például a politológusok többsége szerint ez az egyetlen jelentős törésvonal. A politikai szociológiában az ún. osztályszavazat indexével (Alford-index, 1. táblázat) mérik, ami azt mutatja, hogy mennyivel többen szavaznak a szociáldemokrata pártra a munkásság (kékgallérosok), mint a középosztály (fehérgallérosok) köréből. A kettő különbsége jelzi, hogy a törésvonal milyen éles az egyes országokban.

1. táblázat: Alford-index
(forrás: Körösi 1993:47)

ország	index	év	index	év
Dánia	44	1963	29	1987
Finnország	59	1958	39	1987
Norvégia	46	1957	29	1985
Svédország	53	1955	34	1985
Ausztria	31	1967	25	1986
Belgium	25	1956	25	1974
Egyesült Kir.	37	1959	30	1983
Franciaország	15	1956	18	1978
Hollandia	26	1956	26	1986
Írország	19	1969	6	1987
NSZK	27	1959	14	1987
Olaszország	19	1959	31	1976
Svájc	26	1963	15	1975

A táblázatból jól látható, hogy Európában - Angliát is tekintve - Skandináviában a legmagasabb az osztályszavazat mértéke. Mindez azt mutatja, hogy ez a törésvonal is sokat elárulhat a pártrendszeréről, még akkor is, ha a nyolcvanas évek végére kétségtelenül csökkenő tendenciát mutat (ld. ehhez Borre 1984:352). Dániában például a munkásosztály (manual working class) aránya drámain csökkent, 1950-ben még 70, 1980-ban már csak 42 százalék volt. Ez a folyamat Európában mindenhol megfigyelhető, Gerold Ambrosius és William Hubbard egyenesen az 1960-as évek társadalomtörténeti vízválasztójaként („socio-historical watershed”) aposztrofálják a jelenséget (Ambrosius-Hubbard 1989:76-78). Ehhez képest az osztályszavazat - csökkent - értékei is meglepően magasak Észak-Európában.

Mindenesetre - bár sokak szerint ez a politikai tagoltság legdöntőbb eleme - Skandináviában és Nagy-Britanniában a munkások elkerülték a radikális alternatívákat, s a szociáldemokrata politizálásnak köszönhetően a nemzeti politika integráns részévé váltak (Gallagher-Laver-Mair 1992: 94).

1.5. Törésvonalak összekapcsolódása

Lipset és Rokkan közös munkájukban nagy hangsúlyt helyeznek arra, hogy a törésvonalak nem önmagukban léteznek, hanem összekapcsolódnak, felerősítve, illetve gyengítve egymás hatását. A kulturális és a területi tengely ellentétei a 19. században, a demokratizálódási folyamat kezdetén kumulálódtak, s Rokkan Norvégia példáját említi, ahol a vidék-város ellentét kulturális értelemben is jelentkezett. Norvégiában a szabad tulajdonosok (freehold) és

bérlő (leasehold) parasztek már 1814-ben választójoggal rendelkeztek, s a királyi adminisztráció és a városi dominancia ellen küzdöttek. A területi és a kulturális törésvonal kumulálódott, a parasztek tradícióikat és kultúrájukat is védtek (Lipset-Rokkan 1990:98).

Hasonló jelenség természetesen a huszadik században is megfigyelhető: a skandináv szociáldemokrata pártok sikerét például véleményem szerint - legalábbis részben - magyarázhatjuk egyrészt az osztálykonfliktusok erősségével (azaz emiatt lennének eleve potensek a munkáspártok), valamint a vidék nem konzervatív magatartásával (azaz emiatt szövetkezhetek a szociáldemokraták az agrárpártokkal).

1.6. Újabb törésvonalak

Lipset és Rokkan elmélete - bár sokak szerint nem eléggé elismert a politikatudományban - követőkre talált, és újragondolásra ösztönözte a politológusokat. Ennek köszönhetően ma már több új törésvonalról gondolkodnak a tudományban. Körösi András összefoglaló munkájában négy ilyen vizsgál, amelyeknek elfogadottsága ugyan vitatott, ám skandináviai alkalmazását mégis érdemes megnézni (Körösi 1993:48-51).

1. a külpolitika megítélése, s a szerző szerint Írországra érvényes csak ez a választóvonal. Véleményem szerint - ha egyáltalán elfogadjuk törésvonalnak - ide sorolható a norvég EU-kérdés, amely azonban nem a pártok közötti ellentét formájában jelentkezett döntően, hanem a tradicionális pártokat osztotta meg. A NATO-politika hasonlóan erősen jelentkezett Norvégiában, s 1961-ben pártszakadáshoz vezetett: a Munkáspártból kilépett képviselők megalakították dán mintára a Szocialista Néppártot, amely az 1961-es választásokon rögtön 2 mandátumot szerzett, megfosztva ezzel a Munkáspártot az abszolút többségtől. Ugyanez elmondható a dán NATO-tagságról is, amely az 1950-es évek végén itt is a szociáldemokrata párt szakadását eredményezte - meggyengítve a pártot és kérdésessé téve a kormányzati stabilitást (Urwin 1989:178).

2. a demokratikus vagy antidemokratikus pártok, azaz a rendszerlojális vagy rendszerellenes ellenzék. E „törésvonal-aspiráns” kapcsán Skandináviára vonatkoztatva annyit érdemes elmondani - erről a kommunista pártok kapcsán még lesz szó -, hogy míg Norvégiában, Svédországban és Dániában nem találunk ilyen pártot a parlamentekben, addig Finnországban és Izlandon a kommunista pártok jelentős szerepet játszottak, s például a finneknél a kommunista utódpart ma is tagja a kormánykoalíciónak.

3. az állam megnövekedett szerepe körüli konfliktusok. Skandináviában ez a kérdés sokáig nem jelentkezett, csak az apró protestpártok léptek fel ellene a jobboldalon, például az adóellenes pártok Dániában és Norvégiában az 1970-es évek elején (Beyme 1985:130). Mára azonban Észak-Európában is a politikai tagoltság meghatározójává vált, mint látni fogjuk Svédországban például a szocialista és a nem-szocialista blokk elkülönülése teljesen világosan e kérdésre - azaz a jóléti állam megtartására, illetve lebontására - koncentrálódik.

4. posztmaterális kérdések, amelyeket döntően az újbaldali és a zöld mozgalmak karoltak fel (vagy ezek karolták fel a zöld mozgalmakat). Ronald Inglehart paradigmászerű munkájában csendes forradalomnak nevezte ezt a folyamatot, s Hollandiát, Norvégiát és Svédországot említette mint a processzusban élénjáró országot (Inglehart 1977). Kétségtelenül igaz, hogy ezek a kérdések a 70-es évektől elsőként jelentkeztek Észak-Európában - később az adóellenes, majd a zöld pártok bemutatásánál lesz róla szó -, ám tapasztalataim szerint manapság mintha a jóléti állam válsága és a gazdasági recesszióból való kilábalás kérdései háttérbe szorították volna.

1.7. Lijphart hét dimenziója

A törésvonalak elméletéhez talán Arend Lijphart tett hozzá a legtöbbet a nyolcvanas években (ld. Lijphart 1984, Lijphart 1990). Lijphart - felhasználva Lipset és Rokkan munkáját - a politikai tagoltság hét dimenziójáról beszél: 1. társadalmi-gazdasági (socio-economic), 2. vallási (religious), 3. kulturális-etnikai (cultural-ethnic), 4. város-vidék (urban-rural), 5. a rendszer támogatása (regime support), 6. külpolitika (foreign), 7. materiális-posztmateriális (materialist-postmaterialist). A nyugat-európai demokráciákat elemezve Lijphart a következő táblázatban mutatta be, hogy hol melyik dimenziót érzi meghatározónak.

2. táblázat: Az európai pártrendszer ideológiai dimenziói az 1970-es években
(forrás: Lijphart 1990: 255)

ország	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Dánia	x			x			
Finnország	x		x	x	x		
Norvégia	x	x		x			x
Svédország	x			x			x

Míg az első dimenzió minden európai országra jellemző, addig a vallási kérdés kapcsán - a skandináv országok közül - csak Norvégia szerepel a táblázatban, bár Lijphart nagyon érdekesen megjegyzi: az „ideológia vége” kérdésre tekintettel a vallási dimenzió nem tűnik lezártnak, ha a skandináv országokban jelentkező kereszténydemokrata pártokra gondolunk, különösen az 1960-70-es években (Finnországban 1958-ban, Svédországban 1964-ben, Dániában 1970-ben alakult ilyen párt). A finn és dán párt a parlamentbe is bekerült (s 1991-ben a svéd is, ám 1995-ben a dán kiesett), de csak az 1933-ban alapított - korábban már említett - norvég Keresztény Néppárt játszott szignifikáns politikai szerepet, s vett részt három kormányban (Lijphart 1990:260)

Látható a táblázatban, hogy a város-vidék ellentétet csak a skandináv országokra tartja érvényesnek Lijphart, míg a rendszer támogatásának kérdése a már szintén említett finn kommunista párt kapcsán releváns. Ilyen értelemben a külpolitika is szerepelhetne, ám tudjuk: Finnországban a „finnlandizáció” miatt a nem-kommunista pártok is támogatták a Szovjetunióval fenntartott jó kapcsolatokat. A táblázatból kiderül, hogy az új törésvonalként említett külpolitika Lijphartnál érvényes dimenzió, ám Norvégia és Dánia esetében a NATO és EU-kérdést nem tartja annak.

A legérdekesebbek Lijphart gondolatai a posztmateriális dimenzióról. Szerinte ez a dimenzió sok helyen még nem jelent meg pártrendszerben, ám Norvégiát és Svédországot kivételnek tartja. Véleménye szerint a centrum pártok Norvégiában és Svédországban folyamatosan átalakultak egy ódivatú agrárpártból a modern környezeti értékeket támogató párttá. 1968 és 79 között a svéd centrum párt például a legnagyobb nem-szocialista párt volt (1973: 25,1%), s 1976-79 közötti 2 koalícióban miniszterelnököt adott (Thorbjörn Fälldin). Lijphart szerint a svéd példa e dimenzió erejét is megmutatja, hiszen az általuk felkarolt issue, a nukleáris energia volt az a kérdés, amely az első hárompárti nem-szocialista koalíciót felbomlasztotta 1978 végén. (Lijphart 1990:264)

2. Alkotmány

A második fejezetben a skandináv országok alkotmányát, illetve alkotmányfejlődését próbálom meg röviden bemutatni (az alkotmányfejlődés részletesebb bemutatásához ld. Nordstrom 1986:97-106). Közismert, hogy az öt ország közül három tartozik a hét európai monarchia közé: Dánia (II. Margit, 1972 óta), Norvégia (V. Harald, 1991) és Svédország (XVI. Károly Gusztáv, 1973). Izland és Finnország köztársaság, bár nem sokon múlt, hogy Finnország nem lett királyság: 1918-ban választottak egy német herceget királynak, aki azonban a német világháborús kudarc miatt soha nem léphetett már finn földre. Ha mégis maradt valami a királyságból, akkor az az elnöknek a megszokottnál jelentősebb szerepe.

Az alkotmánnyal kapcsolatban áll a jogrendszer kérdése is: két legfőbb forrása van az európai kodifikált jognak, a Code Napóleon és a Német Code Civil (1896). Németországon kívül - kulturális és történelmi okok miatt - az öt skandináv ország ez utóbbi jogi tradícióval rendelkezik. (Gallagher-Laver-Mair 1992: 23)

2.1. Svédország

A legrészletesebben talán a svéd alkotmányfejlődést érdemes megnézni, amely több olyan érdekességgel is rendelkezik, amely a pártrendszer szempontjából meghatározó lehet. Az ország 1809 óta alkotmányos monarchia, s az 1809-es alkotmány a második világháború után az USA megdönthetetlenül stabil alaptörvénye után a második legrégebb volt a világon. Ha pedig az alkotmányfejlődést nézzük, elmondható, hogy a svéd alkotmány Európa legrégebb írott alkotmánya, amelyet a 14. századig, Magnus Erikson Szabadságok Chartájáig lehet visszavezetni. A svéd alkotmány négy (mások szerint öt) alaptörvényből áll: az államformáról szóló (The Instrument of Government - Regeringsformen - 1974-es hatályban), a sajtószabadságról (The Freedom of Press Act - Tryckfrihetsförordningen - 1949-es hatályban, első: 1766), a trónöröklésről (The Act of Succession - Successionsordningen - 1810-es hatályban), a véleménysszabadságról (The Freedom of Expression Act - Yttrandefrihetsgrundlagen - 1991-es hatályban) és/vagy a parlament ügyrendjéről (The Riksdag Act - Riksdagsordningen - 1974-es hatályban)

1634-ben jelent meg az első elem, a Krisztina királynő (1632-1654) által kiadott, az államformáról rendelkező alaptörvény, amely rögzítette, hogy a parlament joga az adók megállapítása, de a király törvényhozói hatalma megmaradt - ez az ún. korlátozott monarchia. 1719-ben újra rendelkeztek az államformáról, a törvény legfontosabb kulcsszavai: a hatalmi ágak szétválasztása, a király a parlamenttel kormányoz, a végrehajtás élén a király, a parlamenti többség dönt a miniszterekről, a minisztertanácsban a király két szavazattal rendelkezik, szavazategyenlőség esetén az ő oldala győz, de a kormány leszavazhatja.

1766-ban 3 fundamentális törvénnyel lett gazdagabb a svéd alkotmányfejlődés: a sajtószabadságról (vélemény-nyilvánítás szabadsága, hivatalos okmányokba való betekintés joga, cenzúra tilalma), a parlament ügyrendjéről (az alaptörvények módosításához két törvényhozási periódusra van szükség) és a világon elsőként az ombudsman intézményének bevezetéséről (parlamenti megbízott vagy választott, korlátozott hatáskörrel: évente egyszer jelentést tesz a parlamentnek a törvényesség helyzetéről) szóló törvényekkel.

A Napóleon elleni háborúk itt nem részletezett forgatagában fogalmazták újra a törvényeket - ennek köszönhetően lett a 19. század elején Svédország alkotmányos monarchia Bernadotte volt francia marsall, a későbbi **XVII. János Károly uralkodása** alatt. 1866-ban megváltoztatták a választási rendszert, Svédország kétkamarás parlamenttel (a felsőházban területi elv alapján, a megyék elektorai választották a tagokat) lépett a huszadik századba. 1909-ben a férfiak általános választójogot nyertek, majd a svéd szüfrazettek áldásos tevékenységének köszönhetően 1921-ben a hölgyek is.

A svéd alkotmányfejlődés azonban nem ért véget, már a század közepén - a szociáldemokrata „aranykorban” - felmerült a reform, a változtatás gondolata. 1954-ben parlamenti bizottságot állítottak fel az alaptörvény felülvizsgálatára, amely 1963-ra készült el a munkával (itt sem volt egyszerű konszenzust találni a két blokk között). A Riksdag végül nem fogadta el ezt a tervezetet, így újabb bizottság kiküldése, majd 1969-re egy új tervezet megjelenése következett. Hosszas viták és parlamenti csatározások után 1974-ben a képviselők fejet hajtottak az új alaptörvény előtt, amely 1975-ben lépett életbe.

A szociáldemokraták legfőbb követelése, a parlament egykamarássá redukálása volt, s ezt el is érték, megszüntetve a 8 éves mandátummal „megáldott” felsőházat. (Érdekesség, hogy a svéd példa hatása érződik az 1972-es magyar alkotmánymódosításon is, az északi szociáldemokraták haladó követelésére tekintve vetették el a Duna-partján a második kamara tervét.)

A svéd alkotmányreform jelentőségét Stig Hadenius, a stockholmi egyetem professzora négy pontban foglalta össze (Hadenius 1990:118-122):

1. Míg az 1809-es alkotmányban a király egyedül volt megbízva az ország kormányzásával, az új alkotmány szerint, az Instrument of Government 1. paragrafusa alapján „minden hatalom a néptől származik”. Az alkotmány korlátozza a király jogát, mindössze ceremoniális feladatok: a népet reprezentálja, évente egyszer októberben megnyitja a parlamenti ülést.
2. Az egykamarás Riksdag 349 képviselője (a tervezetben 350 szerepelt, de 1973-ban egyenlő volt a szocialista és nem-szocialista képviselők száma a parlamentben, ezt elkerülendő változtatták meg páratlanra a létszámot) arányos, listás választási rendszerben nyeri el mandátumát, és a pártoknak 4 százalékos küszöböt kell átlépniük a bejutáshoz.
3. Minden harmadik évben szeptember harmadik vasárnapján kell tartani egyszerre a helyi és országos választásokat
4. A Riksdag elnöke veszi át a király több szerepét: ő nevezi ki - konzultálva minden parlamenti párt vezetőjével - a parlamenti többséggel rendelkező miniszterelnököt.

Azóta az alkotmány két jelentősebb változást ért meg: 1980-ban a Trónöröklési törvényt (1810) módosították bevezetve nőági örökösödés (eszerint XVI. Károly Gusztáv lánya, az 1977. július 14-én született Viktória, s nem az 1979-ben született Carl Philip követi apját annak halálakor a trónon). A másik módosítás annyira friss, hogy szinte még meg sem száradt a pecsét rajta: az 1994-ben választott Riksdag hosszú idő után újra nem három, hanem négy évre kapta megbízatását (Svédország volt a egyetlen európai ország, ahol három évre választottak).

További érdekesség, hogy a svéd megye, önkormányzatiság európai összehasonlításban jelentős tradíciókkal rendelkezik, Svédországban kétféle önkormányzat létezik: a község (Stockholm is az) és megye, s még a parlament ülésrendje sem frakciók, hanem megyék szerint kerül elosztásra.

Végezetül Yves Mény, párizsi politológus megjegyzése érdemelhet még figyelmet, aki megállapítja, hogy a legtöbb európai országban a végrehajtó hatalom lényeges, sőt domináns szerepet játszik a törvények kidolgozásában, s kivételként Svédországot és Dániát említi, ahol a törvényhozás alkotmányjogilag biztosított feladatait nem csupán „szavazógépként” végzi (Mény 1993:196)

2.2. Norvégia

Norvégiában az 1814-es alkotmány rendelkezései vannak érvényben, amelynek utolsó változtatására 1967-ben került sor. Az ország szintén alkotmányos királyság, itt a király szerepe ugyan jelentősebb, bár lényegében csak reprezentatív: a király bízta meg a miniszterelnököt a kormányalakítással, ő a hadsereg főparancsnoka. A végrehajtás formailag szintén a király kezében összpontosul, ám valójában a legalább héttagú államtanács a miniszterelnökkel az élen áll a döntések mögött. A norvég **alkotmány érdekessége, hogy elvileg biztosítja a munkához való jogot.**

A norvég parlament, a Storting 156 tagú, arányos képviselet alapján 4 évre választott, és Svájc-hoz hasonlóan idő előtt nem osztható fel, azaz rögzítetten 4 éves a mandátuma. További érdekesség, hogy Franciaország-hoz hasonlóan a kormánytagok nem lehetnek parlamenti képviselők.

Norvégiában a mai napig megmaradt a kétkamarás rendszer: a parlament az első ülésén hetven embert választ sorából a Lagtingba, második kamarába. Legutóbb annyi változtatás történt, hogy 1988-ban felemelték a parlamenti képviselők számát, illetve 4 százalékos küszöböt határoztak el.

2.3. Dánia

Dánia újkori alkotmánytörténetében az 1953. június 5-i alkotmány jelentős esemény: az alkotmányos monarchiában - Svédország-hoz hasonlóan - áttértek az egykamarás rendszerre. A parlament, a Folketing 179 tagú, arányos képviseleti rendszer alapján 4 évre választják, s a két autonóm terület - Feröer, Grönland - két-két tagot delegálhat.

Dániában a király nevezi ki a miniszterelnököt, aki a Folketingben többséggel rendelkezik, a miniszterelnök pedig az államtanácsot (kabinet), amely a Folketingnek felelős. Az államfő szerepe mindemellett itt is csak ceremóniális a kormányalakításban (ellentétben például francia és az olasz köztársasági elnökkel vagy a holland és spanyol királlyal), hasonlóan Ausztriához és Belgiumhoz. A választási küszöb Dániában a legalacsonyabb: 2 százalék.

Az alkotmánymódosításhoz kötelező a nép jóváhagyása, csakúgy mint például Írországból és Svájcban. A Közös Piac-hoz való csatlakozásról, majd 1986-ban Single European Act-ről is tartottak - nem tanácsadó (konzultatív) - ügödöntő referendumot.

2.4. Finnország

A finn alkotmányfejlödést alapvetően meghatározza, hogy az önálló finn állam talán csak az európai országok bölcsödédéből maradhatott ki: nincs még hetven éves (az alkotmányfejlödést részletesen például Jaakko Nousiainen könyve tárgyalja - ld. Nousiainen 1971).

Finnország hosszú időn keresztül Svédország keleti tartománya volt, a finnek ezt az időszakot perszonálunióknak tartják alkotmányjogilag. A napóleoni háborúk lezárásaként kerültek át Oroszországhoz, s 1815 után egy orosz nagyherceg lett az államfő, ám a szenátus törvényhozó testületként működhetett, Finnországnak külön törvényei és önálló pénze lehetett. Az első világháború utolsó éveiben végbement, s itt nem ismertett változások után 1919-ben született meg az önálló finn állam demokratikus alkotmánya, amely két részből áll: az alkotmánytörvényből és a parlament ügyrendjére vonatkozó rendelkezésből.

Az állam élén közvetlenül 6 évre választott köztársasági elnök áll (az 1994-es elnökválasztás volt az első közvetlen választás, eddig közvetetten 300 elektor által). A finn elnök jogosítványai lényegesen szélesebbek, mint a svéd, a dán vagy a norvég királynak: haderő parancsnoka (háború esetén átruházhatja másra), külpolitika irányítója, beterjeszti a parlament elé a kormány által kidolgozott törvényeket, elnököl a kormány ülésein, visszaküldheti a törvényt, de másodszor már köteles kihirdetni (nincs vétőjoga), közkegyelemben részesítheti az elítélteket

David Artner szerint a finn rendszer közelebb áll a félelnöki rendszerhez, s Kekkonen például a belpolitikát is képes volt irányítani, bár a döntéshozatal legtöbb része a kormánytól függött (Artner 1987:79-161). Mindettől függetlenül a finn elnök jogállása valóban eltér a nyugat-európai demokráciákban megszokottól, s a francia elnökéhez hasonlít. Más kérdés, hogy mindez a napi politizálás terepén hogyan jelenik meg, s ha valaki alaposan tanulmányozza a finn belpolitikát, arra a következtetésre juthat, hogy a francia mintára „társbérletnek” nevezhető periódusokban az elnök kevésbé tudott meghatározó lenni.

Finnországban a parlament, az Eduskunta (Szenátus vagy Nemzetgyűlés) eleve egykamarás, a 200 tagot 4 éves mandátummal választják arányos rendszer alapján. Nincs külön alkotmánybíráskodás, de a parlament (60 tag már elég) a Legfelsőbb Bíróságtól vagy a Közigazgatási Bíróságtól alkotmányossági kontrollt kérhet, ám ha ezzel élt, a bíróság álláspontja kötelező erejű. Az alkotmánymódosításhoz háromnegyedes többség szükségeltetik, valamint a következő parlamentnek is első ülésén ugyanilyen többséggel jóvá kell hagynia. Sürgős esetben öthatodos többség dönthet a sürgősségről, ekkor egyszeri háromnegyedes többség is elég.

Finnországban nincs „küszöb”, ennek köszönhetően a parlamentben viszonylag magas a pártok száma, gyakoriak a kormányváltások. Ilyen esetben egyes minisztériumok államtitkárai ügyvivői kormányt alakíthatnak Helsinki polgármestere vezetésével.

Norvégiához és Svájcához hasonlóan a kormány itt sem érheti el a parlament feloszlatását, ám az alkotmány nem tiltja teljesen a feloszlatást, hanem a köztársasági elnökre bízta. Ha egy kormány elveszti a parlamenti bizalmatlansági szavazást, a mandátumának lejártáig hivatalában maradhat, amennyiben élvezi a köztársasági elnök bizalmát

Az „ezer tó országában” csak konzultatív népszavazás lehetséges (Dánia, Norvégia és Svédország esetében ügydöntő referendum is), ez történt például az EU-csatlakozás kérdésében, ahol a népszavazás csak ajánlásként mondhatott igent, s a parlamentnek kellett a végső szót kimondania. (Érdekesség, hogy bár a képviselők a referendum előtt magukra nézve kötelezőnek tartották a szavazás eredményét, az EU-ellenes tábor később obstrukcióval addig húzta a parlamenti szavazást - az egyik képviselő egyhuzamban hat és fél órát beszélt -, hogy a svéd népszavazás előtt ne kerülhessen sor a döntésre.)

2.5. Izland

Ha Finnországról, mint a bölcsödéből még csupán mostanában „kimaradt” államról szóltam, akkor Izland esetében azt kell mondanom, hogy most ismerkedhet a dadusokkal. A teljes függetlenségét Dániától csak 1944-ben elnyert ország mai alkotmánya 1959-es keltezésű, s kétkamarás, arányos választási rendszer alapján négy évre választott parlamentről (Althing, a világ legrégebbi parlamentje) rendelkezik. A reformtörvény 60 képviselői helyről szólt (felsőház 20, alsóház 40), ma már hárommal több a képviselők száma. A választási küszöb itt a legmagasabb a skandináv államok között: öt százalék.

Izland nem csatlakozott az északi monarchiákhoz, az államot négy évre közvetlenül választott elnök képviseli, aki kinevezi a miniszterelnököt, s korlátozott vétójoga is van. Ausztriához hasonlóan azonban a gyakorlatban az elnök nem avatkozik bele a napi politizálásba, bár elméletileg lenne rá lehetősége.

3. Politikai pártok

Ebben a fejezetben a skandináv politikai pártokkal foglalkozom, elsőként a pártok szervezeti felépítését - eredetük, tagságuk, jelöltjeik kiválasztása, finanszírozásuk - vizsgálom, majd az egyes ismert politikai családokba próbálom besorolni a pártokat.

3.1. A pártok szervezeti felépítése

3.1.1. Pártok eredete

Az összehasonlító politikatudomány és a pártkutatás komoly eredménye, hogy jól dokumentálva rávilágított a pártfejlődés három nagy korszakára: a honorácior, a tömeg- és a „catch all”, azaz néppárti szakaszra. A múlt században a skandináv országok parlamentjeit is a honorácior pártok jellemezték, Dániában például konzervatív és nemzeti liberális váltógazdálkodás figyelhető meg 1848-tól (1848-56: konzervatív, 1856-64: liberális, 1864-1901: konzervatív). A század végén a szociális kérdések előtérbe kerülésével megjelentek a szociáldemokrata munkáspártok, amelyek már tudatosan törekedtek a tömegek megnyerésére. Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy miképpen kapcsolódott össze ez a folyamat a választójog kiterjesztésével, illetve a fontosabb követelésekkel.

3. táblázat: Társadalmi küzdelmek Európában (1871-1914)

(Forrás: Történelmi világtalasz. Bp., 1991. 68.p.)

Ország	Munkásp. alakulása	keresztény párt	munkaidő szabályoz.	munkás-biztosítás	általános választójog	zsidó emancip.
Dánia	1870	-	1913	1901	1908	1849
Finno.	1899	-	-	-	-	-
Norvégia	1887	-	-	-	1898/1913	1891
Svéd.	1889	-	-	1911	1910	1870
Egy. Kir.	1893	-	1833/1907	1907/1911	-	1858
Francia.	1879	-	1910	1908	-	1791
Német.	1869	1870	1891	1883,84,89	-	1871
Olasz.	1892	1898	-	1902	-	1870
Belgium	1895	-	-	-	1893	1831
Hollandia	1894	1896	-	1896	-	1848
Ausztria	1888	1887	-	1887	1907	1866
Magyar.	1890	1895	-	1893/1907	-	1867

Világosan látható, hogy a skandináv országok munkáspártjai közül a dán német mintára szerveződött (1870), de ugyanez elmondható a nyolcvanas évek végén alakult norvég és a svéd pártról is. Velük szemben a finn párt az orosz szociáldemokraták példáját követve alakult, s ez egyébként a párt arculatát is meghatározta a századfordulón.

Már korábban is volt róla szó, hogy Skandináviában nem szerveződtek erős keresztény pártok, a norvég (1933) pártalakulást leszámítva csak a második világháború után születtek kis protestáns pártok Észak-Európában.

A társadalmi küzdelmek, politikai célok és vitakérdések közül négy fontos elem szerepel a táblázatban: a munkaidő szabályozása, a munkásbiztosítás, az általános választójog és a zsidó emancipáció. A skandináv államok közötti különbséget jól jelzi, hogy a vizsgált időszakban Dániában mind a négy kérdés rendeződött - egyedülálló módon Európában -, Svédországban egy, Norvégiában pedig két probléma maradt megoldatlan. Ezzel szemben Finnország egyik kérdésben sem lépett, de természetesen az orosz főség miatt nem is léphetett. Mindez azonban - véleményem szerint - a későbbiekben is meghatározta az önálló finn államnak a régió belüli helyzetét.

A pártfejlődés harmadik szakaszáról, a néppárti korszakról Otto Kirchheimernek, a „catch all party keresztapjának” a megjegyzése érdemelhet figyelmet, mely szerint Svédországban és Norvégiában a szociáldemokrata pártoknak - állandó sikereik - miatt nem állt érdekükben az erősen osztályhoz kötött választási stratégiájukon változtatni (Kirchheimer 1966). E gondolat alapján azt is mondhatnánk, hogy a svéd szociáldemokrata, illetve a norvég munkáspárt később vált néppárttá, s ezt bizonyítja az Alford-index, a pártok erős osztálykötöttsége. Megítélésem szerint azonban mindez megtévesztő is lehet, hiszen a pártok magas általános támogatottsága jelzi, hogy politikájuk, a jóléti állam építése a társadalom többségének helyeslésével találkozott. Úgy vélem, hogy egy olyan pártot, amely például a hatvanas években a szavazatok felét megszerezte, mindenképpen néppártnak kell tekintenünk.

3.1.2. Pártok tagsága

A pártok taglétszámának - amely jelzi egy párt szervezetségi szintjét, s a tömegdemokrácia korában a hatékonyságát is - vizsgálatánál először azt kell tisztáznunk, hogy vajon egyéni tagokból áll-e, avagy engedélyezett a kollektív tagság. Ez a kérdés annál is fontosabb, mert éppen a norvég Munkáspárt és a svéd Szociáldemokrata Párt jár élen a kollektív tagság intézményében, méghozzá a szakszervezetekkel ápoló kiváló kapcsolataiknak köszönhetően (4. táblázat).

4. táblázat: A munkáspártok kollektív tagsága (ezer fő)
(forrás Beyme 1985: 195)

ország	év	egyéni tagság	teljes tagság
Norvégia	1976	93	143
Svédország	1977	300	1161

A táblázat alapján könnyen kiszámítható, hogy a hetvenes évek második felében a norvég párt esetében az egyéni tagok 65, míg Svédországban csak 25,8 százalékát alkották az összlétszámnak. A svéd szociáldemokratáknak egyébként már az 1920-as évek elején 150 ezer tagjuk volt, s ez az 1970-es évek közepére 1 millióra emelkedett, s a '80-as évek végén megközelítette az 1,2 milliót (Beyme 1985:177-176.). A kollektív tagság szerepe azonban nemcsak Skandináviában jelentős, hiszen az ír vagy az angol munkáspárt esetében még ennél is magasabb, több mint kilencven százalék.

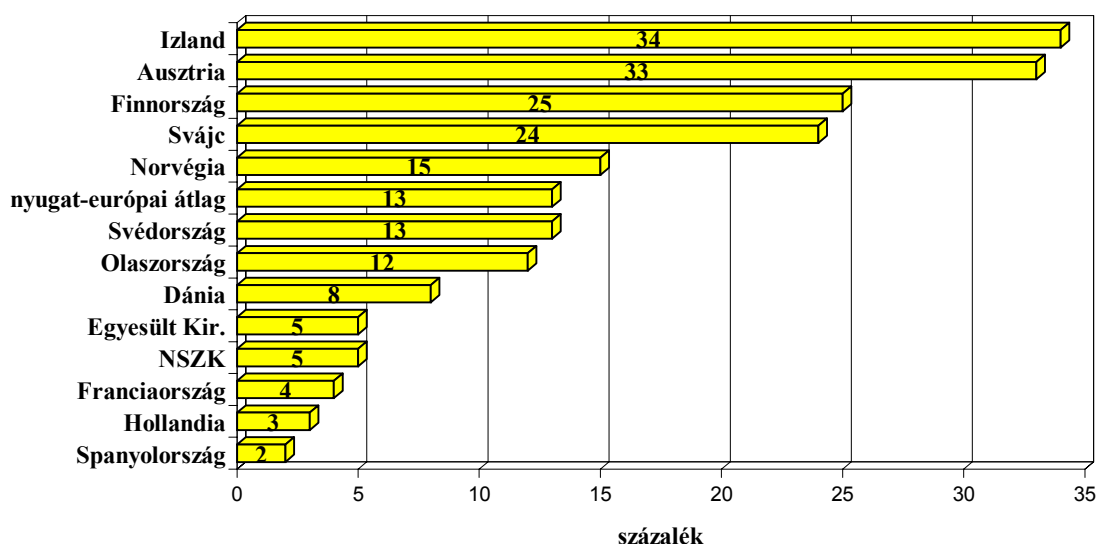
Összehasonlító felmérések világosan mutatják, hogy az 1960-as években a taglétszám általános növekedése megtorpant, ennek hátterében a tömegpártokból a néppártokba való átmenet állt. Az 5. táblázat mutatja, hogy mégsem minden országban, hiszen Norvégiában és Dániában csökkent ugyan, ám Svédországban és Finnországban a növekedés tovább tartott.

5. táblázat: Párttagság Nyugat-Európában az 1970-80-as években
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992: 122)

ország	a szavazók hány százaléka párttag	az elmúlt évtizedek trendje
Dánia	8	csökkenő, 1953-ban 23%
Finnország	25	növekvő, 1960-as évektől
Izland	34	nincs adat
Norvégia	15	1960-as évektől enyhe változás
Svédország	13	1950-es és 1980-as évek között nő
Nyugat-európai átlag	13	változó

Az 1. ábrából pedig az is kiderül, hogy Nyugat-Európában Izland jár az élen, s Finnország is az élmezőnyben foglal helyet, míg a komoly korporatív hagyományokkal rendelkező Norvégia és Svédország az európai átlagon található. Nagyon érdekes, hogy Finnország és Izland e tekintetben is eltér a másik három országtól.

1. ábra: Párttagság Nyugat-Európában az 1970-80-as években
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992: 122)

A később még sokat idézett Mogens Pedersen, aki nem minden ok nélkül dán „working” többpárti rendszerről ír - a következő fejezetekben látni fogjuk a bizonyítékát, akár a földrendésválasztásokra, a választói illékonyságra, vagy a pártok számának ugrásszerű növekedésére gondolunk -, hangsúlyozta, hogy Dániában 1961-ben még 600 ezer körül volt a párttagok száma - majdnem minden negyedik választópolgár -, az 1980-as évekre azonban rettentően lecsökkent (Pedersen 1987:35). Ez azonban egy tipikusan olyan helyzet, amikor alaposan melléfoghat a kutató, ha a háttér ismerete nélkül próbálja kitalálni a változás okát. Jan Sundberg nem ezt tette, amikor a párttagság alakulását vizsgálta négy skandináv országban. A „miért csökken Dániában?” kérdésnél jól ismerte fel, hogy Dániában - ellenben a másik három országgal - nincs a pártoknak állami támogatása, s ezért a pártok a saját tagjaiktól nagyobb támogatást, azaz befizetést várnak (Sundberg 1987:25-26). Itt tehát szó sincs értékviszágról, a pártokból való kiábrándulásról - pontosabban nem ezek a döntő motívumok

3.1.3. Jelöltek kiválasztása

Közismert, hogy Skandináviában az önkormányzatok, így a pártok helyi szervezetei is komoly tiszteletnek örvendnek. Nem csoda, hogy Izlandon, Norvégiában, Svédországban és Dániában is helyi konvenciók (local conventions), míg Finnországban a helyi tagok (local members) jelölik ki a választásokon induló politikusokat. Finnországban - s részben Norvégiában és az NSZK-ban is - olyan törvényi szabályozás létezik, amely a helyi pártszervezetre bízta a döntést. Finnországban minden párttagnak részt kell vennie és szavaznia, Norvégiában pedig - ahol ez nem kötelező - csak akkor kaphat állami támogatást a párt, ha így történik a jelöltek kiválasztása. - azaz a gyakorlatban ez így is történik.

Svédországban, a skandináv országokhoz hasonlóan, a központi kormány és a pártközpont kevésbé jelentős. A helyi szervezetek nem tűrik el, hogy a pártvezetőség diktáljon, a jelöltek kiválasztása a helyi konvenciókban, a pártok helyi szervezeteinek ellenőrzése alatt történik. Ez még a kommunistákra is igaz, akik a hagyományos központi kommunista ellenőrzési mintától eltérnek, s a többi párthoz hasonlóan a helyi autonómiát helyezik előtérbe (Gallagher-Laver-Mair 1992:133).

3.1.4. A pártok finanszírozása

A pártok támogatása alapvetően három elemből tevődhet össze: 1. belső források (tagdíj), 2. adományok, 3. állami támogatás. Ez utóbbi nem minden országban terjedt el, mint láttuk, Dániában például nem kapnak pénzt a pártok a központi költségvetésből. Az állami hozzájárulást elsőként az NSZK-ban vezették be 1959-ben, majd Svédország (1965), Finnország (1967) és Norvégia (1970) következett (Körösenyi 1993:90). A 6. táblázat jól mutatja, hogy - ellentétben az USA gyakorlatával, sőt a német példával is - Skandináviában a pártok finanszírozásának meghatározó részét képezi az állami „támasz”.

6. táblázat: Állami támogatás aránya a pártok összjövedelmében, százalék
(forrás: Beyme 1985: 206)

ország	komm.	szocdem.	liberális	kerdem.	konzerv.
Finno. (1972)	26	78	65	74	62
NSZK (1980)	-	23,9	32,9	CDU: 21,5, CSU: 17,1	-
Olaszo. (1979)	30,2	48,5	Rep: 92, Lib: 88,8	59,9	MSI: 88,8
Svédo. (1976)	94	63	79	-	48
Svédo. (1980)	77,9	54,2	79,2		55,6
USA (1977-80)	-	-	mindkét párt: 19	-	-

3.1.5. Pártok száma

A pártok szervezetét tekintve végül - némileg áttételesen - a releváns pártok számáról szólok. Ez az aspektus több más jellemzővel kapcsolatos, így a már említett új társadalmi igények megjelenésével - ld. posztmaterialista értékek, „csendes forradalom” -, a választói illékony-sággal, a szavazatingadozással és a választási rendszerrel.

Arend Lijphart vizsgálta a választási rendszer és a pártok száma közötti összefüggést is, amely már Duverger óta vitatéma a politikatudományban. Dánia, Németország, Norvégia és Belgium esetében úgy találta, hogy az arányos választási rendszer bevezetése előtt, többségi választási rendszer mellett is többpárti rendszer működött, s a PR (proportional representation) bevezetése nem járt együtt a pártok számának korlátlan kiterjesztésével (Lijphart 1984:160)

A 7. táblázatból látható, hogy az új társadalmi igények jelentkezésével az 1970-es években néhány országban felborult a korábban stabilnak hitt pártrendszer, így például Dániában, amely az 1970-es években Hollandia (11,7) után a második leginkább fragmentált pártrendszerrel rendelkezett. Minderre azonban - a pártrendszer befagyásának antitéziseként - a későbbi fejezetekben még visszatérek.

7. táblázat: Pártok száma (minimum 1 százalékot elérték), 1950-1990

(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992: 111)

ország	1950-es évek	1960-as évek	1970-es évek	1980-as évek
Dánia	6,5	7,8	10,6	10,5
Finnország	6,3	8,0	9,3	9,5
Izland	5,3	5,0	5,0	7,5
Norvégia	6,0	7,0	8,0	7,0
Svédország	5,0	6,3	6,0	7,0
európai átlag	6,1	6,3	7,2	7,7

3.2. Politikai családok

A fejezet második részében a politikai családokról lesz szó, a skandináv pártokat egy-egy pártcsaládba sorolva próbálom meg összehasonlítani. A szakirodalom általában 10 jelentősebb kategóriáról beszél (valamint tizenegyediként az egyikbe sem sorolhatókról), ám az egyes csoportokon belül is jelentős eltérés lehet két párt között. Megfontolandó Yves Mény megjegyzése, aki ezen jelentős különbségekre a skandináv szociáldemokratákat és az amerikai gazdasági liberálisokat hozza példaként (Mény 1993:17).

Az egyes pártcsaládoknak az 1980-as években elért eredményeit a 8. táblázat mutatja, amely alapján már előljáróban több fontos következtetést le lehetne vonni, ám a következőkben részletesen végigtekintünk minden kategórián.

8. táblázat: Az egyes pártcsaládok szavazatarányai (1980-as évek átlaga, százalékban)

(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992: 85)

ország	komm	újbal	szoc.	zöld	agrár	liberál	kerdem	konzerv	szélsőj	region	egyéb
Dánia	0,9	14,4	31,9	0,7	11,4	5,6	2,4	26,0	-	-	6,5
Finno.	13,9	-	25,4	2,7	25,2	0,9	2,8	22,9	-	5,3	0,6
Izland	15,3	7,8	17,1	-	20,0	-	-	38,4	-	-	-
Norv.	0,9	6,8	37,4	-	6,6	3,4	8,7	35,1	-	-	-
Svédo.	5,6	-	44,5	2,9	12,2	10,8	2,4	21,1	-	-	-
Nyugat-európai átlag	6,7	2,5	31,0	1,9	4,8	11,0	16,7	19,0	1,0	1,6	2,3

3.2.1. Kommunista pártok

A kommunista pártok 1980-as években elért 6,7 százalékos átlagát különösen négy jelentős kommunista párt növelte: az olasz (28,3), a portugál (16,1) és két skandináv: az izlandi és a finn. A 9. táblázat a második világháború utáni észak-európai kommunista eredményeket mutatja.

9. táblázat: Kommunista pártok választási eredményei, százalék
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:63)

ország	1950-es évek	1960-as évek	1970-es évek	1980-as évek
Dánia	4,5	1,0	3,0	0,9
Finnország	22,1	21,6	17,6	13,9
Izland (N.Sz.)	16,4	16,3	23,7	15,3
Norvégia	4,3	1,8	1,0	0,9
Svédország	4,2	4,2	5,1	5,6
európai átlag	8,4	7,8	8,0	5,8

Dániában szinte jelentéktelenek a kommunista pártok, pedig három is van belőlük: az 1919-ben alapított Dánia Kommunista Pártja, az 1978-as Dán Kommunista Párt és az 1976-os Dolgozók Kommunista Pártja. Hasonlóan sikertelen a Norvég Kommunista Párt (1924), amely 1945-ben még 11 mandátummal rendelkezett, ám később a parlamentből is kiesett. Ez utóbbi párt egyébként a Munkáspárt „lehiggadásakor” alakult, s annak radikális, a vezetésben korábban domináló szárnya fémjelezte.

Svédország szintén nem nevezhető a „kommunizmus északi bástyájának”, ám a ma már Baloldali Párt (Vänsterpartiet - V) nevet viselő 1917-ben alakult szervezet az utóbbi évtizedekben nemhogy elsorvadt volna, hanem növelte a támogatóinak számát. A párt először 1921-ben indult a választásokon (4,6 %), s történetének legjobb eredményét 1944-ben érte el (10,3 %). A kommunisták gyakran támogatták „kintről” a szociáldemokrata kormányokat, s Ingvar Carlsson kormánya 1996-ban is számíthat a kommunisták - és a zöldek - szavazataira. 1994-ben az utóbbi évtizedek - 1948 óta (6,3%) - legjobb eredményét érték el (6,2%), alapvetően EU-ellenes, az állami szektorban dolgozók érdekeit képviselő retorikával. Pedig sokan azt gondolták, hogy át sem tudják lépni a 4 százalékos küszöböt - ezért a sajtóban is elterjedt a „4% elvtárs” elnevezés - ám a szociáldemokrata szavazók fontosnak tartották, hogy egy potenciális támogatójuk átugorhassa a léceket, s szavazataikkal is segítették a háború utáni második legjobb eredmény elérését.

Teljesen más képet mutat - e tekintetben is! - Finnország és Izland. A Finnországi Kommunista Pártot 1918-ban Moszkvában alapították (ld. ehhez Upton 1973), s erejét részben az ország geopolitikai helyzetének köszönheti. Nagyon tanulságos azonban Erick Allardt gondolata, aki szerint magyarázat lehet még az is, hogy a finn munkásosztály kiemelkedési esélyei lényegesen alacsonyabbak voltak, mint a másik három országban, s míg máshol a szociáldemokrata pártok segítettek széttörni a munkásosztály izolációját, addig itt ez nem történt meg (ld. Allardt 1964). Ez a gondolat egyébként összecseng a finn társadalom relatív megkésettységéről korábban felvetett lehetőséggel.

A két világháború között többnyire illegalitásban működő szervezet „aranykora” a második világháború után jött el, a Szovjetunió gondos támogatása mellett 1966-ban a kormányba is beléptek a kommunisták. A „nagy testvér” meggyengülésével a finn mozgalom is veszített lendületéből, s 1985-ben szakadás következett be a reformista és az ortodox moszkovita szárny között, utóbbi kivált a pártból, s Demokratikus Alternatíva néven új szervezetet hozott létre.

1990-ben a már Népi Demokratikus Unió néven szereplő kommunisták feloszlatták magukat, és Baloldali Szövetség (Unió) néven alakultak újjá. Az 1991-es választásokon 10,1 százalékot kaptak, ami az 1987-es 13,6 százalékhoz képest újabb visszaesést jelentett (Berglund 1991:337). A párt az 1995-ös választások után a szociáldemokraták vezette kormánykoalíciónak is tagja lett.

Az izlandi Népi Szövetség (Albyðubandalagið), amely 1956-ban alakult, besorolása nem egyértelmű a szakirodalomban. Általában kommunista pártnak tartják, s ha ezt elfogadjuk, azt kell mondanunk, hogy a hetvenes évektől a legerősebb kommunista párt Skandináviában Izlandon található. Lényeges különbség azonban, hogy a finn párttól eltérően - és például az olaszhoz hasonlóan - a Népi Szövetség korán függetlenedni próbált Moszkvától, s önálló politikát folytatott.

3.2.2. Újbaloldal

Az újbaloldali pártokat több szellemi előzményre szokás visszavezetni: a hatvanas évek végétől a baloldali-radikális diákmozgalmak a fiatal Marx írásaira, az egzisztencialista filozófiákra, a fenomenológia radikális vonulatára és a frankfurti iskolára is hivatkoztak. Később különböző szubkulturális mozgalmakban élt tovább, majd a hetvenes évek végén a már emlegetett posztmateriális értékek, gondolkodás élesztette újjá. Az újbaloldal részben kapcsolódik a zöld mozgalmakhoz, megfigyelhető, hogy ahol jelentős környezetvédő párt alakult, ott nincs újbaloldali testvérpárt, illetve a tétel fordítva is igaz.

A 10. táblázat elárulja, hogy Skandináviában csak Dániában és Norvégiában születtek ilyen mozgalmak a hetvenes évek végén, ám mindkettő rendkívül sikeresnek bizonyult. Később Izlandon is alakult - s a nyolcvanas évek végén Európában a dán után a második legsikeresebbé vált.

10. táblázat: Újbaloldali pártok választási eredményei, százalék
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:66)

ország	1950-es évek	1960-as évek	1970-es évek	1980-as évek
Dánia	-	7,7	8,3	14,4
Finnország	-	-	-	-
Izland	-	-	-	7,8
Norvégia	-	4,0	6,9	6,8
Svédország	-	-	-	-
európai átlag	0,0	1,1	1,7	2,9

Ezek a pártok rendkívül heterogének, az olasz és az ír marxista párttól kezdve, a holland és svájci baloldali libertariánuson és a norvég posztmaterialista párton át egészen a feminista izlandi pártig terjed a sor.

Dániában 1958-ban alakult meg a Szocialista Néppárt (Socialistisk Folkepartiet), a NATO-tagság kérdésében támadt ellentét miatt szakadtak ki a szociáldemokrata pártból. Ma a Folketingben 13 mandátummal rendelkeznek, és sok tekintetben inkább az egyébként sikertelen kommunista párt utódjának tekintik őket. A másik újbaloldali szervezet, a Baloldali Szocialista Párt (1967) marxista politikával jelentkezett, és tagadhatatlan, hogy ezek a pártok voltak a legsikeresebbek Európában. Ma egy új újbaloldali szín gazdagítja a dán pártpaletta - bár a dánok többsége bizonyára lemondana erről az örömről - a „poszthippi antipártként” aposztrofált Egyesült Lista, amely inkább szélsőbaloldali, s 6 parlamenti képviselője a párt EU-, piacgazdaság-, privatizáció-, motorizáció- és NATO-ellenes politikáját népszerűsíti a Folketingben (HVG 94/39:23)

Norvégiában a dán példa hatására 1961-ben alakult meg a Szocialista Néppárt (Socialistisk Folkeparti), amely szintén NATO-ellenes politikát képviselt, s 1961-ben szerzett két mandátumával megszakította a Munkáspárt abszolút többségi hatalmát.

Talán a legérdekesebb szervezet az 1983-ban alakult izlandi Nők Szövetsége, amely deklarálta feminista mozgalom, zöld elemekkel. Sikerét jelzi, hogy 1987-ben 10 százalékosra érték el (a párthoz ld. Arnason 1988).

3.2.3. Szociáldemokrata pártok

Ha skandináv pártokról van szó, mindenkinek a szociáldemokrácia, a szociáldemokrata pártok jutnak eszébe. Kétségtelen, hogy Észak-Európa ezen pártok „paradicsoma”, ám - mint látni fogjuk - a finomabb elemzés nem engedheti meg, hogy teljesen egy kalap alá vegyük a régiót. De magukat a szociáldemokrata pártokat sem szabad, hiszen egészen más arculata van például egy brit, német, dél-európai vagy skandináv pártnak (ld. Padgett-Paterson 1991)

A 11. táblázat mutatja, hogy az európai éllovas osztrák SPÖ után a nyolcvanas években még mindig Svédország rendelkezett a második hellyel, míg az izlandi párt a sereghajtók közé tartozik.

11. táblázat: Szociáldemokrata pártok választási eredményei, százalékban
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:61)

ország	1950-es évek	1960-as évek	1970-es évek	1980-as évek
Dánia	40,2	39,1	33,6	31,9
Finnország	25,9	26,9	25,1	25,4
Izland	19,5	15,0	14,8	17,1
Norvégia	47,5	45,4	38,8	37,4
Svédország	45,6	48,4	43,7	44,5

A skandináv pártok már a második világháborút megelőzően is komoly szerepet játszottak - legalábbis Dániában, Svédországban és Norvégiában - jól jelzi ezt B. Arnason 1939-es munkájának a címe is: „The Socialdemocratic Monarchies of Scandinavia”. A norvég Munkáspárt (Det Norske Arbeiderpartiet) például, amely 1887-ben alakult, 1903-ban már négy képviselővel büszkélkedhetett a parlamentben, 1906-ban 16, 1915-ben pedig a szavazatok 32 százalékát nyerte el. Egy rövid radikális kitérő után 1928-ban kormányt is alakíthattak, igaz, Christopher Hornsrud kormánya csak pár napot élt meg. Az 1933-as kampányban végleg feladták az éles antikapitalista pozícióikat, s Keynes nézetei felé orientálódtak. Ez 40 százalékosra és 69 mandátumra eredményezett, majd 1935-ben meghozta a nagy áttörést: az újabb - most már 28 évig tartó - kormányzati hatalmat.

Az 1885-ben szerveződött Svédország Szociáldemokrata Munkáspártja (Sveriges Socialdemokratiska Arbetarpartiet - SAP) reformista pártként alakult, s mai nevét 1889 óta viseli. A párt - amely csak kétszer szerezte meg a szavazatok abszolút többségét (1940, 1968), mégis meghatározó ereje volt és maradt a svéd pártpolitikának - története 1986-ig akár Palmtól Palméig címmel is elmondható lett volna. August Theodore Palm (1849-1922) szocialista agitátor, politikus, szerző és szabó volt ugyanis az, akit a modern szociáldemokrata gondolat svéd meghonosítójaként tart számon az emlékezet. Palmból ugyan nem lett a párt vezető funkcionáriusa - mindvégig kitartott ugyanis a forradalmi hagyomány mellett -, mégis a párt atyjaként szerepel a szociáldemokraták „aranykönyvében”.

Tagadhatatlan azonban, hogy - bár az előzmények jelentősek - a skandináv szociáldemokrácia igazi aranykora a második világháború utáni időszak. A háború utáni első választásokon (ld. Urwin 1989:11) - csakúgy, mint például Belgiumban és Hollandiában - Skandináviában mindenhol erős maradt, illetve megerősödött a baloldal, bár Dániában a kommunisták a

szavazataik egy részét a szociáldemokratáktól nyerték, akik a német megszállás alatti koalíciós kormányban részt vállaltak, s így sokat veszítettek a népszerűségükből.

Norvégiában a változás sokkal döntőbb volt: nem csupán a kommunisták erősödtek meg, de a Munkáspárt is megszerezte első abszolút többségét, amelyet 1961-ig megőrzött. Erre egyébként a háború utáni első választásokon csak Nagy-Britanniában volt példa, valamint 1944-ben Írországbán. Munkáspárt 1949-es jelmondata - „*Equal opportunities to participate in the development of greater prosperity and a richer life*” - széles tömegeket vonzott a párt táborába, s 1945-ben 76, 1949-ben 85, 1953-ban 77, 1957-ben pedig: 78 mandátumot szerzett a 150 fős parlamentben.

A háború alatt semleges Svédország is beleillik az általános képbe, bár a szociáldemokraták mandátumokat veszítettek - főleg a kommunisták javára -, ettől függetlenül vezető szerepük érintetlen maradt (46%).

Kivételt képez tehát Dánia, ahol az 1871-ben alapított Szociáldemokrata Párt (Socialdemokratiet) messze alatta maradt a többségnek, s nem volt képes kormányt alakítani. Így Dániában a liberálisok - a jobboldali pártok támogatásával - kormányoztak, ám ez a törékeny koalíció csak 1947-ig maradt fenn, amikor a szocdemek visszatértek a kormányba, s a számos kisebbségi kormányuk egyikét létrehozták.

Az 1950-es évek végét és az 1960-as évek elejét a politikai stabilitás és konszenzus jellemzi Nyugat-Európában, Derek Urwin könyvében Harold Macmillan 1959-es jelmondatával - *You have never had it so good* - jelképezi ezt a korszakot. A kedvező gazdasági környezet, a stabilitás lehetőséget adott komolyabb programokra, társadalmi és gazdasági téren egyaránt. Volt, ahol konzervatív kormányok végezheték el ezt a feladatot (Harold Macmillan Nagy-Britanniában és Konrad Adenauer NSZK-ban), Skandináviában azonban a kormányzó szociáldemokratáknak adatott meg ez a lehetőség (Einar Gerhardsen kormányainak - 1945-51, 55-63, 63-65 - Norvégiában és Tage Erlander maratoni kabinetjének - 46-69 - Svédországban). Derek Urwin talán nem véletlenül nevezi a négy kormányfőt „apafigurának”, akik szerinte: „*symbolised admired national values and traits*” (Urwin 1989:170)

Norvégiában 1961-ben ugyan az abszolút többségét elvesztette - egyetlen mandátumon múltott - a Munkáspárt (ld. NATO-kérdés), de kormányon marad. A megosztott ellenzék négy különböző áramlatból csak lassan kovácsolódott össze (konzervatív: 29, ker. néppárt 15, centrum: 16, liberális: 14), ezt kijátszva könnyedén szerezhettek támogatást, leggyakrabban az Agrárpárt/Centrumpárt részéről. 1963-ban azonban egy bizalmi szavazáson vereséget szenvedtek. (egy spitzbergáki bányaszerencsétlenség állt a háttérben), s az ellenzéki pártok alakítottak kormányt, ám többség nélkül csak 4 hónapig maradt életben ez a formáció. Gerhardsen újabb kormánya a következő választásokig vezette az országot, majd az 1965-ös választáson az abszolút többséget már az ellenzék szerezte meg (konzervatív: 31, liberális: 18, centrum: 18, ker. néppárt: 13 = 80 mandátum), s ezzel tulajdonképpen véget értek a „nagy idők”, az ellenzéki pártok alakítottak kormányt.

Svédországban a külpolitika nem osztotta meg a munkáspártot, hiszen a svéd semlegesség megítélésében - csakúgy, mint ekkor a jóléti állam kiépítésében, az állam egalitárius céljaiban - még széles konszenzus volt a pártok között. A szociáldemokrata kormány 1957-ig élvezte az agrárpárt támogatását, ám ekkor a kormány nyugdíjreformja miatt az együttműködés megszakadt, s a szocdemek a kommunisták felé közeledtek. Ennek köszönhetően a svéd politika tisztán bal-jobb versengéssé alakult a '60-as években. Svédországban azonban az ellenzék kevésbé volt egységes, s az 1970-es évekig nem is tudtak többséget szerezni.

Az 1970-es években aztán - sokak szerint irreverzibilis folyamatként - elkezdődik a skandináv konzervatívok fokozatos erősödése, s a szociáldemokrata pártok eróziója (ld. Diane Sainsbury munkája a hanyatlásról: Sainsbury 1984). A 11. táblázat jól mutatja a szavazatvesztést, amely a legtöbbször a kormányzati pozíciók elvesztésével is párosult.

A norvég Munkáspárt, amely már 1965-ben kénytelen volt átadni a hatalmat, 1973 és 81 között újra kormányra került (már 71-72-ben is egy rövid időre), de csak kisebbségi kormányokat tudott létrehozni. Derek Urwin megjegyzi, hogy gazdaságpolitikájuk, amelyet „*great expansion of state activity*”-ként ír le - valamint a Közös Piac kérdése -, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a jobboldali pártok szavazatai megduplázódtak, s 1981-ben kormányra is kerültek (Urwin 1989:322). Öt év múlva ugyan Gro Harlem Brundtland asszonnyal az élen visszatértek a hatalomba, ám mégis elmondható, hogy a skandináv pártok közül a legfel-tűnőbb tévesztést a korábban legjobb pozíciókkal rendelkező norvégok könyvelhették el.

Svédországban a szociáldemokraták 1976-ig kormányon tudtak maradni, ám a mérföldkőnek tekintett évben negyven év után először ellenzékbe vonultak, s 1982-ben csak a kommunista párt külső támogatásával tértek vissza.

Dániában a későbbiekben még sokat emlegetett 1973-as, ún. „földrengés” választás okozott óriási meglepetést. Mogens Glistrup - ld. később - pártjának előretörésével felborult a korábbi szisztéma, s az 1953 óta kormányzó szociáldemokraták számára a többségi kormány létrehozása szinte lehetetlenné vált. Az 1975 és 82 között még kormányzó párt 1982-ben hosszú időre kikerült a hatalomból, s csak 1993-ban térhettek vissza.

Kétségtelen tehát, hogy mindenhol konzervatív előretörés tapasztalható, ám Derek Urwin mégis úgy látja, hogy ami Skandináviában történt, az mégsem nevezhető forradalmi átalakulásnak (Urwin 1989:323). Igaz ugyan, hogy a jobboldal előretörése Európában sehol sem jelentkezett ilyen drámaian, mégis azt kell mondanunk, hogy a szociáldemokraták mindenhol könnyedén meg tudták őrizni domináns szerepüket, s elsőségük veszélybe sem kerülhetett, csak az abszolút többségtől kellett búcsút venniük. Mindezt pedig Urwin nem a konzervatív pártok ügyes taktikájának, hanem éppen a szocdemek túlzott állami beavatkozást erőltető politikájának, a bürokrácia, az egyéni szabadságjogok háttérbe szorítása és a rettentően magas adókulcsok számlájára írja. A konzervatívok egyedül sehol sem tudtak kormányt alakítani, Svédországban 1976-82 között csak a hárompárti koalíció egyike volt a Mérsékelt (konzervatív) Párt, Norvégiában 1981-86 között az általuk vezetett kormány a centрупártok támogatásától függött, míg Dániában 1982 után csak kisebbségi konzervatív kormány alakult.

Eddig azonban csak három skandináv országról szóltam, de mi a helyzet Finnországban és Izlandon? Talán már nem is meglepő, hogy e tekintetben is külön kategóriát képez ez a két állam, hiszen - mint a 11. táblázatból is kiolvasható - az ötvenes évektől kezdve lényegesen kisebb szociáldemokrata pártokat találunk. Igaz, ezen pártok nem is mutattak be olyan látványos visszaesést, mint északi kollégáik. Az „ezer tó vidékén” az 1899-ben orosz mintára szervezett Finnországi Szociáldemokrata Párt - amelynek eredeti ne Finn Munkáspárt, s 1903-ban vette fel ezt az elnevezést - Kekkonen balközép kormány-formációjában vezető szerepet játszott, ám az agrárpárt gyengülésével, s a kommunisták 1966-os belépésével az erőviszonyok megváltoztak. A kormányzást a kommunista párt belső problémái, majd későbbi szakadása is nehezítette. 1982-ben a szociáldemokrata Mauno Koivisto nyerte az elnökválasztásokat, ám 1987-ben - látva a konzervatívok térnyerését - támogatta a jobboldal kormányra kerülését. 1991-ig szocialista - nem-szocialista formáció kormányzott, majd 1991-ben a szociáldemokraták kikerültek a hatalomból.

Izlandon 1916-ban alakult a Szociáldemokrata Párt (Albyðflokkurinn), amely már a két világháború között is több kormányban vállalt szerepet. Itt azonban a század második felében sem tudott egyedül kormányozni a munkáspárt, bár 1956 és 58 között H. Jonasson vezetésével szociáldemokrata kormány alakult.

Azok, akik a skandináv szociáldemokraták végleges térvészteséről írtak és beszéltek, bizonyára meglepődtek az 1990-es évek jelenségein. 1995-ben ugyanis - a márciusi finn választások után - mind az öt országban szociáldemokrata kormányokat találunk, nem véletlen, hogy 1994. őszén a liberális stockholmi napilap, a Dagens Nyheter a következő mondattal értékelte a svéd választásokat: „Vissza a jövőbe”. Még Izlandon is, a konzervatívok vezette kormányban koalíciós partner a munkáspárt, s Finnországban például a köztársasági elnök kedves pártszíne szintén a „vörös”. Mégis azt kell mondani, hogy az északi szocdemek helyzete korántsem egyszerű, egészen más feladatok várnak rájuk, mint az „aranykorban”. Kettős szorításban kell dolgozniuk, két egymással összeegyeztethetetlennek tűnő feladatot kell(ene) megoldaniuk: a gazdaság rendbetételét és jóléti állam fenntartását. Amennyiben nem járnak sikerrel, könnyen elképzelhető, hogy tovább folytatódik a visszaesésük, ám kétségtelen, hogy Skandináviában „nosztalgia-szavazáskor” az emberek mindig a szociáldemokratákat fogják majd visszavárni.

3.2.4. Zöldek

A zöld pártokra térve, ismét azt kell megjegyezni, hogy ahol egy újbaloldali párt erős, ott általában gyenge, vagy nem is létezik zöld szervezet, illetve fordítva. Skandinávia ilyen tekintetben sem egységes, Dániában, Norvégiában és Izlandon - mint láttuk - potens újbaloldali pártok működnek, míg - Luxemburghoz, Belgiumhoz, Németországhoz, Ausztriához és Svájcához hasonlóan - Svédországban és Finnországban a zöldek erősebbek.

12. táblázat: Zöld pártok választási eredményei, százalékban
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:68)

ország	1980-as évek
Dánia	0,7
Finnország	2,7
Izland	-
Norvégia	-
Svédország	3,9
európai átlag	2,3

A finn zöldek a szociáldemokraták vezette kormányban is koalíciós partnerek, míg az 1981-ben alakult svéd Környezetvédő Párt (Miljöpartiet de Gröna - MP) 1995 végén 18 mandátummal rendelkezik a Riksdagban. 1982-ben az első választásokon még csak 1,7, 1985-ben 1,5 százalékot kaptak. Az 1988-as parlamenti választásokon kerültek be először, 5,5 százalékot kaptak, s 20 képviselőjük bejutott a parlamentbe. 1991-ben azonban kiestek, majd 1994-ben 5 százalékkal kerültek vissza. A pártra erős EU-ellenesség jellemző, s ellentétben korábbi ígéretükkel - mely szerint nem foglalnak állást a bal-jobb dimenzióban - az új szocdem kormány megalakulását mégis támogatták

3.2.5. Agrárpártok

Az egyik legizgalmasabb, és Skandinávián kívül csak Svájcban található formáció: az agrárpárt. Ezek a pártok Észak-Európában erősebbek a liberális pártoknál, s gyökereiket tekintve nem konzervatívok, hanem liberálisak. Itt érhető tetten tehát az a jelenség, amelyről a

törésvonalak kapcsán szoltunk: a liberális skandináv vidék és a konzervatívabb város Európában szokatlan szereposztása. Nem véletlen, hogy az agrárpártok mindkét irányban nyitottak, s Norvégiában és Svédországban a '30-as években a szocdemekkel működtek együtt a jóléti intézkedések meghozatalában - ez volt a sokat emlegetett „vörös-zöld” szövetség, amely nagyban meghatározta a skandináv jóléti modellt, a jóléti intézkedések határát.

Gyökereiket tekintve ezek réteg, érdekpártok, ám a második világháború után a társadalmi struktúra megváltozásával nyitni kényszerültek, a centrum felé közeledtek, s néppártokká váltak. Jól jelzi ezt a névváltoztatásuk: a svéd agrárpárt 1957-ben, a norvég 1959-ben, a finn pedig 1965-ben vette fel a centumpárt nevet (ld. Elder-Gooderham 1978). E nagy útra utal a már sokat hivatkozott Derek W. Urwin egy másik, az agrárpártokat bemutató könyvének címe is: Az ekevastól a választási urnáig (From Ploughshare to Ballotbox) (ld. Urwin 1980).

13. táblázat: Agrárpártok választási eredményei, százalék

(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:78)

ország	1950-es évek	1960-as évek	1970-es évek	1980-as évek
Dánia	22,9	20,0	15,1	11,4
Finnország	23,6	23,7	24,1	25,2
Izland	22,6	28,2	23,0	20,0
Norvégia	9,5	9,9	9,8	6,6
Svédország	11,0	14,2	21,8	12,2

Dániában 1870-ben első politikai pártként jelent meg a Radikális Liberális Párt (Venstre), amely nevében is mutatta elkötelezettségét. Ez az agrárpárt egyébként a mai kormánykoalíciónak is tagja.

A finn Centumpárt (1908) Urho Kekkonen 1956-os megválasztásával került a politikai élet középpontjába, később azonban egy másik agrárpárt, a Finn Falusi (Vidéki) Párt megszületésével riválisra talált. A vörös-zöld koalíciók Finnországban nem működtek mindig problémamentesen, ám a szociáldemokrata párt ma is számíthat a centrum támogatására.

Hasonló a helyzet Izlandon, ahol az 1916-ban alakult Haladó Párt (Framsóknarflokkurinn) gyakori koalíciós partner, s 1995 végén is - északi kollégáihoz hasonlóan - tagja a kormánykoalíciónak. Sokan egyébként a kommunista pártoknál tárgyalt Népi Szövetséget is agrárpártnak tartják, de ide tartozik a Szövetség az Egyenlőségért és Jogokért szervezet is. Újabb különbség egyébként a skandináv országok között, hogy a finn és izlandi párt a '80-as években messze jobb eredményeket produkál, mint a másik három ország agrárpártjai.

A norvég Centumpárt (Senterpartiet) 1920-ban látta meg a napvilágot, s a Munkáspárt és a konzervatívok mögött a harmadik legnagyobb pártként tartják számon. Igaz ez az állítás az 1910-ben alapított svéd Centumpártra (Centerpartiet - C) is, amely az olasz és holland radikálisokhoz hasonlóan a '70-es évek elején az anti-nukleáris issue-t felkarolva tovább növelte a szavazatait. Az 1980-as évekre azonban visszaestek a korábbi szintre, annál is inkább, mert az 1982-től a hatalomba visszatért szocdemek is pártolták ezt a kérdést. Napjaink kérdése, hogy a centumpárt agrár vagy környezetvédő párt-e, ugyanis ez a két erős frakciója küzd egymással. Véleményem szerint az első kissé anakronisztikus lenne, míg a másikra már van egy megállapodott svéd zöld értékeket valló parlamenti párt. Egyébként a szervezet az EU-kérdésben már majdnem kettészakadt, s az elemzők nem tartanák meglepőnek, ha ez még a kilencvenes években bekövetkezne.

3.2.6. Liberális pártok

Míg a liberális pártok Svájc, Hollandia, Nagy-Britannia és Belgium esetében meglepően erősek, addig a leggyengébb eredményeiket éppen Skandináviában érték el. Ennek oka részben az agrárpártok liberális arcúata, aminek köszönhetően ezek a pártok is érzékenyek az agrárérdekek iránt. A liberális pártokat két nagyobb csoportba szokták sorolni (ld. Kirchner 1988): jobboldali (Ausztria, Belgium, Franciaország, NSZK, Olaszország, Luxemburg, Hollandia és Svájc), illetve centrista-baloldali, szociálliberális (Skandinávia, a holland D'66 és az olasz Republikánus párt). Ez utóbbi párokra - mint általában a skandináv politikai kultúrára - az antiklerikalizmus - és a vallási politizálás - kevésbé jellemző. A skandináv pártok a jobboldali polgári blokk részét képezik, ám a '80-as években jelentősen visszaestek (ld. 14. táblázat), mert támogatták a jóléti államot - azaz döntően nem neo-, hanem szociálliberálisok. Társadalmi bázisuk is részben eltér a kontinensen megszokottól, agrár eredetük miatt az átlagosnál magasabb a munkás és paraszt szavazó a táborukban.

14. táblázat: Liberális pártok választási eredményei, százalék
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:76)

ország	1950-es évek	1960-as évek	1970-es évek	1980-as évek
Dánia	8,1	9,3	8,3	5,6
Finnország	7,1	9,7	5,4	0,9
Izland	-	-	-	-
Norvégia	9,8	9,5	5,8	3,4
Svédország	22,1	16,3	11,8	10,8
európai átlag	9,3	10,4	10,2	11,0

A dán Szociálliberális Párt (Venstresocialisterne) visszaesése talán a legkisebb mértékű, ám a finn Liberális Néppárt például a '80-as évekre szinte teljesen eltűnt, 1991 után mindössze egyetlen mandátummal rendelkezett, s csak azért nem esett ki a parlamentből, mert Finnországban nincs választási küszöb.

A norvég Liberális Párt (Venstre) 1884-es megalakítása után döntő szerepet játszott, ám később tíz százalék körüli párra apadt. Az 1980-as években anti-nukleáris és zöld programmal jelentkeztek, ám 1985-ben kiestek a parlamentből. A század elején részben élvezték a vallási csoportok támogatását is, ám Rokkan 1977-es munkájában megjegyzi: csak addig, amíg esélyük volt rá, hogy ígéreteiket teljesítsék is (Rokkan 1990:143).

A svéd Liberális Néppárt (Folkpartiet Liberalerna - FP) szintén komoly múltra tekinthet vissza, az 1902-ben alapított párt az ötvenes években még a második legnagyobb pártnak számított. Manapság nagy válaszütt előtt állnak: laissez-faire politikát követve támogassák a jóléti állam leépítését, avagy szociálliberálisként álljanak ki mellette. A párt támogatása 1985 óta drámaian csökkent (14,2-ről 7,2 százalékra).

3.2.7. Kereszténydemokrata pártok

A kereszténydemokrata pártokról a vallási törésvonal kapcsán már többször tettem említést. Kiderült, hogy ezek a pártok kis protestáns pártok, amelyek a norvég szervezet kivételével csak a második világháború után alakultak. A pártcsaládon belül - a liberálisokhoz hasonlóan - a skandinávok a leggyengébbek Európában. Körösenyi vallásos, értékonzervatív „protest-párt”-ként jellemzi őket, s leszögezi, hogy a gyors szekularizációval, a kulturális és értékliberálizmussal szemben keletkeztek (Körösenyi 1993:63)

15. táblázat: Kereszténydemokrata pártok választási eredményei, százalék
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:72)

ország	1950-es évek	1960-as évek	1970-es évek	1980-as évek
Dánia	-	-	3,9	2,4
Finnország	-	0,6	2,9	2,8
Izland	-	-	-	-
Norvégia	10,3	9,0	11,9	8,7
Svédország	-	1,1	1,6	2,4

Mint a 15. táblázat is mutatja, a legjelentősebb az 1933-ban alakított norvég Keresztény Néppárt (Kristelig Folkepartiet), amely általában 8-15 mandátummal rendelkezett a parlamentben. Az 1958-ban létrejött Finn Keresztény Egyesülés, hasonlóan az 1970-es dán Keresztény Néppárthoz (Kristeligt Folkeparti) nemcsak múltjában marad messze a norvég párt mögött. A dánok 1993-94-ben még a szociáldemokrata kormánykoalíció legkisebb tagjaként működtek, ám az 1994-es választáson 2 százalék alá kerültek, s kiestek a parlamentből.

A svéd Kereszténydemokrata Szövetség (Kristdemokratiska Samhällspartiet - KDS) 1964-ben alakult, s először 1991-ben sikerült 7,1 százalékkal bejutniuk a parlamentbe, majd azonnal tagjai is lettek a koalíciónak. 1994-es választáson ugyan jelentősen visszaestek (4,1%), ám a parlamentbe még bejutottak.

Végül elmondható, hogy a kis protestáns pártok - osztva a katolikus pártok általános tematikáit: abortusz, eutanázia, válás - új problémákat is felvetnek, így a norvég és svéd párt például egyformán harcol az alkoholizmus és a pornográfia ellen is. (Gallagher-Laver-Mair 1992:73)

3.2.8. Szekularizált konzervatívok

Az újbóloldali és a zöld pártok, illetve a liberális és az agrárpártok kapcsolatához hasonló a kereszténydemokrata és a szekularizált konzervatív pártok közötti összefüggés. Ahol a kereszténydemokrata pártok erősek Európában, ott általában nem találunk jelentős konzervatív pártot (Ausztria, Belgium, NSZK, Olaszország, Hollandia). Ahol viszont a kereszténydemokrata pártok gyengék - s így van ez Skandináviában -, ott a világi konzervatívok a leg-erősebbek a jobboldalon. Skandináviában tehát erősek a konzervatív pártok, bár kevésszer kormányozhattak.

A konzervatív pártoknak általában három típusát különböztetik meg (ld. Gallagher-Laver-Mair 1992:74): 1. nemzeti vagy patrióta pártok - ilyenek a francia gaulle-isták (bár vitatott a besorolásuk), az izlandi Függetlenségi Párt és az ír Fianna Fáil, 2. tradicionális pártok, amelyeket mérsékelt gazdasági antietatizmus jellemez - ilyen a dán, finn, norvég és svéd konzervatív párt és 3. új adóellenes protestpártok - a dán és a norvég Haladó Párt tartozik ebbe a csoportba.

16. táblázat: Konzervatív pártok választási eredményei, százalékban
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:74)

ország	1950-es évek	1960-as évek	1970-es évek	1980-as évek
Dánia	18,4	21,3	21,5	26,0
Finnország	14,2	14,2	19,6	22,9
Izland	41,3	39,5	36,8	38,4
Norvégia	18,7	20,2	24,6	35,1
Svédország	17,0	14,4	15,4	21,1
európai átlag	16,5	16,9	17,2	18,3

A 16. táblázat jól mutatja, hogy a konzervatív pártok mindenhol felfutóban vannak, s ez még az általános európai tendenciánál is jelentősebb. Dániában az 1916-ban alapított Konzervatív Néppárt (Det Konservative Folkeparti) és az 1972-ben létrejött Haladó Párt (Fremkridts-partiet) tartozik a konzervatív pártok közül. Míg az első tipikusan tradicionális párt, addig a Mogens Glistrup által alapított Haladó Párt sajátos képződmény. Az 1926-ban született, s jogi tanulmányait a Berkeley-n is folytató, majd a koppenhágai egyetemen adójogot tanító Glistrup a hetvenes évek elején a magas adók elleni tiltakozás élére állt, amikor életre hívta a pártját (Nordstrom 1986:221-223). Az 1973-ban 15,9 százalékot szerző Haladó Párt egy csapásra felkavarta a dán politikai élet állóvizét, ám a következő évben kiderült, hogy Glistrup felhívását többszáz állampolgár megfogadta, s nem fizetett adót. A pártvezér ellen eljárás kezdődött, amelyet a dán jogtörténet leghosszabb és legbonyolultabb bírósági tárgyalásának nevezett M. Emelity. Glistrup mindezt nem adócsalásnak tartotta, s úgy gondolta, hogy mivel az adófizetés megtagadása politikailag motivált cselekedet volt, ilyen értelemben nem bűnnek, hanem hazafias cselekedetnek számít. Végül 1981-ben a pártelnököt a bíróság bűnösnek találta, s 4 év börtönre és 4 millió korona bírságra ítélte. Glistrup fellebbezett, ám a Legfelsőbb Bíróság a tényállást helyesnek ítélve csak a büntetés mértékét csökkentette (3 év és 1 millió korona). Ezt követően az ügyvédi kamara törölte sorából a Haladó Párt elnökét, majd a Folketing is megszavazta a kizárását.

Finnországban az 1918 óta működő Nemzeti Koalíciós Párt gyengébb eredményekkel rendelkezik, s a helyzetüket nehezítette, hogy a második világháború után egy esetleges koalícióban való részvételük nem találkozott a Szovjetunió támogatásával (Urwin 1989:177). 1987-ben aztán beléphettek a kormányba, s 1991 után már a kormány egyik vezető erejévé váltak, és a mostani koalícióban is részt vesznek. A másik konzervatív párt, az 1973-ban alakult Finn Jobboldali Alkotmányos Párt (1973) lényegesen gyengébben szerepel.

Izlandon a konzervatív Függetlenségi Párt (Sjðlfstaedisflokkurinn) 1929-es alakulása óta meghatározó szerepet játszik az izlandi pártpolitikában. E párt adja ma is a kormányfőt, miután az 1991-es választáson a legjelentősebb párt lettek. Az 1987 óta létező Polgárpártnak kicsi a támogatottsága.

A norvég Konzervatív Párt (Hoyre) rendelkezik a legnagyobb tradíciókkal, az 1884-ben alakított párt a Munkáspárt mögött e században a második legjelentősebb politikai erőnek bizonyult. A norvég pártpalettán - Dániához hasonlóan - szintén megtalálható egy adóellenes protestpárt, az 1978-ban alakult Haladó Párt (Fremskrittspartiet). E pártok kapcsán egyébként elgondolkodtató lehet Beyme megjegyzése, mely szerint a dán és norvég Haladó Párt támogatói bázisában semmilyen specifikus társadalmi réteg nem emelkedik ki, holott az alsó középosztálybeli radikalizmus pártjának tekinti őket a közvélekedés (Beyme 1985:290-291).

Svédországban az 1904-ben alakult Mérsékelt Koalíciós Párt (Moderata Samlingspartiet) a legjelentősebb jobboldali erő. A párt neokonzervatív, laissez-faire liberális politikájáról ismert napjainkban, ám az elemzők hozzátesszik, hogy mindezt svéd módra - *nomen est omen* -, azaz mérsékeltten képviselik. Programjukat jól jellemzi a következő 1994-es jelmondatuk: *Nem minden piacgazdaság demokrácia, de minden demokráciában szabadverseny gazdaság kell hogy legyen.* Az 1991 és 94 között miniszterelnököt is adó párt húsz százalék feletti választási eredményekkel dicsekedhet a kilencvenes évek első felében, s az elemzések szerint ez a növekedés 1998-ra tovább folytatódhat.

A másik konzervatív párt, az 1991-ben alakult Új Demokrácia (Ny Demokrati - NYD) 1991-ben indult először a választásokon, s 6,7 százalékot és 25 mandátumot szerzett, ám 1994-ben 1,2 százalékkal a parlamentből is kiesett. Sokak szerint a párt nem is annyira konzervatív, mint inkább populista, s talán szélsőjobb politikát követ.

3.2.9. Szélsőjobboldali pártok

A skandináv huszadik századi politikatörténet és pártrendszer egyik - örvendetes - jellemvonása, hogy a régiót elkerülték a szélsőségek, s a Franciaországban, Olaszországban, Svájcban, Belgiumban és Hollandiában is jelentkező szélsőjobboldali pártok nem tűntek fel még a kilencvenes években sem. Körösenyi ugyan e csoportba sorolja a Glistrup vezette dán és az Anders Lange vezette norvég Haladó Pártot (Körösenyi 1993:66), ám véleményem szerint e szervezetek adóellenes politikára kihegyezett tevékenysége nem hasonlítható össze például Le Pen közismert extrémista programjával. Ami pedig a második világháború előtt és alatt működő norvég Nasjonal Samling szervezetet illeti, mindenki számára világos, hogy Quisling a német támogatás nélkül soha nem juthatott volna még a parlament közelébe sem, nemhogy a kormány élére (ld. Ormos 1983).

3.2.10. Nacionalista és regionális pártok

A nacionalista és regionális pártok léte szorosan kötődik egy ország etnikai összetételéhez, így elsőként Skandinávia nemzetiségi viszonyait kellene áttekintenünk e kérdésnél. Mivel azonban ezzel a témával egy külön tanulmányban kívánok foglalkozni (ld. Török 1995), röviden csak annyit jegyzek meg, hogy az öt ország közül egyedül Finnországban találunk számon tartott kisebbséget. A finnországi Svéd Néppárt (Svenska Folkpartiet, Ruotsalainen Kansanpuolue) 1906-ban az első választásokkor alakult, még az orosz fennhatóság alatt. Előzményeit tekintve a finn területek évszázados svéd fennhatóságát kell említeni, majd 1815 után - amikor Finnország „átkerült” Svédországtól Oroszországhoz - a finn nemzeti ébredéssel éles küzdelem bontakozott ki a két nyelvi tábor között. A huszadik század elején a függetlenné vált Finnországban ez a harc ugyan újjáéledt, s pártpolitikai téren is folytatódott, ám a svéd kisebbség pártjának példamutatóan széles jogokat sikerült kiharcolnia.

17. táblázat: Nacionalista és regionális pártok választási eredményei, százalékban
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:83)

ország	1950-es évek	1960-as évek	1970-es évek	1980-as évek
Finnország	7,1	6,2	5,2	5,3
európai átlag	0,8	1,3	2,0	1,6

1945 óta a svédek 10-15 mandátummal rendelkeztek, és a legtöbb kormányban miniszteri tárcát is kaptak. A párt ideológiája korántsem nevezhető egyértelműnek, 1937-ben még polgári nyelvpartként definiálták magukat, majd 1964-ben már általános politikai nézetekkel is találkozhatunk a programjukban. Mindennek háttérében a szavazatokért folytatott harc, a néppárttá válás kényszere állt. Az 1960-70-es években e tendencia jegyében minden jelentős finn párt kétnyelvűvé vált, s ez még a legádázabb nemzeti finn pártra, a Centrupártra is igaz. Ennek köszönhető, hogy 1975-ben például a Svéd Néppárt a svéd nyelvűek szavazatainak csak 65 százalékát kapta meg, s a parlamentben ülő 18 svéd képviseléből csak 10 tartozott a svéd frakcióhoz. Talán legmeggyőzőbb példát az 1994-es finn elnökválasztás produkálta, amikor a lakosság 6 százalékát kitevő svéd népességet reprezentáló Svéd Néppárt jelöltje, a jobbközép kormány honvédelmi minisztere, Elisabeth Rehn az utolsó pillanatig esélyesnek tűnt, és a második fordulóban alig maradt le a győztes szociáldemokrata jelölt mögött (46,1%). Nem véletlenül - és talán némi öniróniával - jegyezte meg a brit gazdasági napilap, a Financial Times, hogy ez a szituáció olyan, mintha egy angol nyerné meg az ír választásokat (ld. HVG. 94/5:21). Egyébként a Svéd Néppárt a jobbközép kormány bukása után is kormányon maradt, s 1995 végén a szociáldemokrata vezette többséget támogatja - miniszteri tárcáért cserében.

3.2.11. Egyéb pártok

A pártkutatással foglalkozó szakirodalom azokat a pártokat, amelyeket sehová sem tud besorolni, „egyéb” címkével látja el. Különösen sok ilyen - kialakulatlan - pártot találunk Portugáliában és Spanyolországban, de ilyen például a svájci antizöld párt, az Autó párt is.

Skandináviában Dániában és Finnországban találunk hasonló jellegű - már ami a besorolhatatlanságukat illeti - pártokat. Az 1919-ben alakult Dán Jogpárt (Danmarks Retsforbund) és az 1973 óta létező Demokratikus Centrum (Centrum Demokraterne) tipikusan ilyen szervezet Dániában. A Jogpárt kapcsán a már idézett Kirchheimer egy 1966-ban írt tanulmányában megjegyzi, hogy ez a párt tulajdonképpen egy egyszerű adóellenes párt - hasonlóan akkor még a svéd Agrárpárthoz - s ezért nem is válhatott tömegpárttá. (ld. Kirchheimer 1990:55). A Demokratikus Centrumot a szociáldemokrata pártból kivált idősebb politikus-generáció alapította, s az 1973-as választásokon azonnal 7,8 százalékot szereztek. A párt hasonló módon jött létre, mint Angliában a Szociáldemokrata Párt, vagy Hollandiában a Demokratikus Szocializmus '70. Hagyományos besorolás szerint ugyan ezek a pártok baloldaliak, ám politikájuk heterogén vonása miatt helyük korántsem egyértelmű („jobboldali szocialisták”?).

Finnországban egy érdekes szervezet, a Nyugdíjasok Pártja okoz fejtörést a pártkutatással foglalkozó szakembereknek. Hasonlóan az olasz és luxemburgi nyugdíjas-párthoz ez is egy sajátos rétegpárt, amelynek a politikai befolyása természetesen nem olyan jelentős, hogy ne lehetne nyugodt szívvel az egyéb kategóriába helyezni.

4. Szavazói viselkedés

4.1. A választói magatartásokat vizsgáló modellek

Ebben a fejezetben arra teszek kísérletet, hogy megvizsgáljam, a skandináv választópolgárokat milyen attitűdök jellemzik, mi alapján választanak, azaz milyen szempontoknak köszönhető, hogy a szociáldemokrata pártok olyan hosszú ideig élvezték a polgárok bizalmát. Az elméleti alapokhoz a választói magatartásokat vizsgáló nemzetközi modelleket hívom segítségül, alapvetően Stumpf Istvánnak a választói magatartást és a politikai tagoltságot vizsgáló előadásaira támaszkodva.

4.1.1. pártidentifikációs, ún. michigani modell

Az első ún. michigani modell alaptétele, hogy a legtöbb választó valamely párt mellett elkötelezett és ez a családon keresztül öröklődik. Az elmélet meghatározói képviselői - Campbell és társai (ld. Campbell-Converse-Miller-Stokes 1960) - szerint ezzel a modellel jól magyarázható az európai pártrendszerek stabilitása, „befagyása”. Azaz mondhatnánk azt is, hogy Skandináviában kialakult egy hagyományos szociáldemokratákra szavazó réteg, amely a jóléti állam jótéteményiből részesülve „továbbörököltette” a párt támogatását. Mindez egyébként véleményem szerint némileg összeeseng a kilencvenes évek nosztalgia-szavazásaival is, ám ez az alapvetően pszichológiai indíttatású modell nem magyarázza meg például pártokból való kiábrándulás indítékait.

E csoportba tartozik egyébként a vallás szerepét a politikában is fontosnak tartók széles tömegének választási viselkedése is, ám a 18. táblázat jól mutatja, hogy Dániában például - a korábban a törésvonalaknál tárgyalt indítékok miatt - a vallás kevésbé határozza meg a politikai hovatartozást.

18. táblázat: Konzervatív és kereszténydemokrata pártpreferencia a vallás fontossága szerint
(forrás: Körösenyi 1993:93)

ország	nagyon fontos	fontos	kevésbé fontos
Dánia	11,2	10,4	7,4
NSZK	77,7	64,4	39,2
Anglia	53,5	48,1	49,7
Olaszország	68,1	49,3	20,5
Franciaország	26,1	21,9	14,6

4.1.2. közgazdaságtani elmélet is, a racionális választás modellje

A Downs és Fiorina (ld. Downs 1957, 1990) nevével fémjelzett közgazdaságtani modell szerint a választó racionális költségkalkuláció révén arra a pártra szavaz, amelytől a legvalószínűbben várhatja, hogy segíti az érdekeinek az érvényesülését. Ez alapján a széles középosztályok azért segítették volna szavazataikkal a szociáldemokratákat Skandináviában, mert fenn kívánták tartani életszínvonalukat, jóléti juttatásaikat, s ezt egyértelműen attól a párttól várták, amely ezeket az intézkedéseket bevezette. A modell egyébként a párttal való gyenge azonosulást és inkonzisztens választói viselkedést tételez fel, s ez a hetvenes évekig a legkevésbé sem volt jellemző Észak-Európára. Ettől függetlenül úgy gondolom, hogy sok

igazság lehet abban, hogy a széles tömegek számára a szociáldemokrata pártok jelképezték - és jelképezik ma is - a boldog „aranykort”, a jóléti állam fénykorát.

4.1.3. szociológiai modell

Lipset és Rokkan nevéhez szokás kapcsolni a szociológiai modell alapgondolatát, mely szerint az emberek szavazata a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyükre reflektál. Ez alapján azt mondhatnánk, hogy a szociáldemokrata pártok hosszú „uralkodása” a munkásosztály konzekvens választói viselkedésének köszönhető, s mint láttuk, az Alford-index valami hasonlóról árulkodik. Giovanni Sartori egyik munkájában pedig Mattei Dogant idézi, aki 10 európai országban összehasonlította az ipari munkások választói viselkedését, s a következő sorrendet állította fel: 1. Finnország, 2. Norvégia, 3. Svédország., 4. Dánia stb.(Sartori 1990:158-159)

A három modellt röviden áttekintve azt kell mondanom, hogy az ilyen struktúrákban való gondolkodás a politikatudomány nagy eredménye, ám nem szabad, hogy azt jelentse: egy adott régióra csak egyetlen modell karakterisztikumai illeszthetők. Véleményem szerint a skandináv szociáldemokraták sikereit egyaránt eredményezhette a pártidentifikáció, az érdek szerepe és az osztályszavazás is. Adatokkal alátámasztani sajnos csak ezt az utóbbit sikerült, ám úgy gondolom, hogy a másik két modellnél vázolt hipotézis is megállhatja a helyét egy alaposabb empirikus vizsgálat adataival összevetve.

4.2. Választási részvétel

A választási részvételi mutatók elemzése sok mindent elárulhat egy országról - bár fontos tudnunk, hogy nem kötelező-e a szavazás -, így például a politikai kultúrát és az adott pártrendszer elfogadását is jelzi. Skandináviában - csakúgy, mint Nyugat-Európa más részein - magas arányokkal találkozhatunk, bár az átlaghoz képest nem kiugróan magas a választási részvétel (ld. 19. táblázat).

19. táblázat: Átlagos választási részvétel 1945-89 között, százalékban
(forrás: Lane-Ersson 182)

Dánia	85,2	Finnország	77,9	Norvégia	81,3
Svédország	76,6	Anglia	76,6	Ausztria	93,6
Franciaország	77,7	NSZK	87,0	Olaszország	91,9
európai átlag	82,4				

Bár az ábra Svédországot az átlagon aluli választási részvétellel „megáldott” országnak mutatja, nem árt tudni, hogy az utóbbi évtizedekben már 90 százalék körüli az arány: 1973: 90,8%, 1976: 91,8%, 1979: 90,7%, 1982: 91,4%. Azóta ugyan némileg csökkent, de a két legutóbbi választáson is 86% körül alakult.

4.3. Szavazatingadozás, szavazói illékonyág

A szavazatingadozás, vagy szavazói illékonyág (electoral volatility) komparatív vizsgálata szintén fontos részterülete az összehasonlító politikatudományban. Skandináviát sokáig a legstabilabb európai demokráciának tartották, jól mutatja ezt például a második világháború utáni hét norvég választás eredménye is.

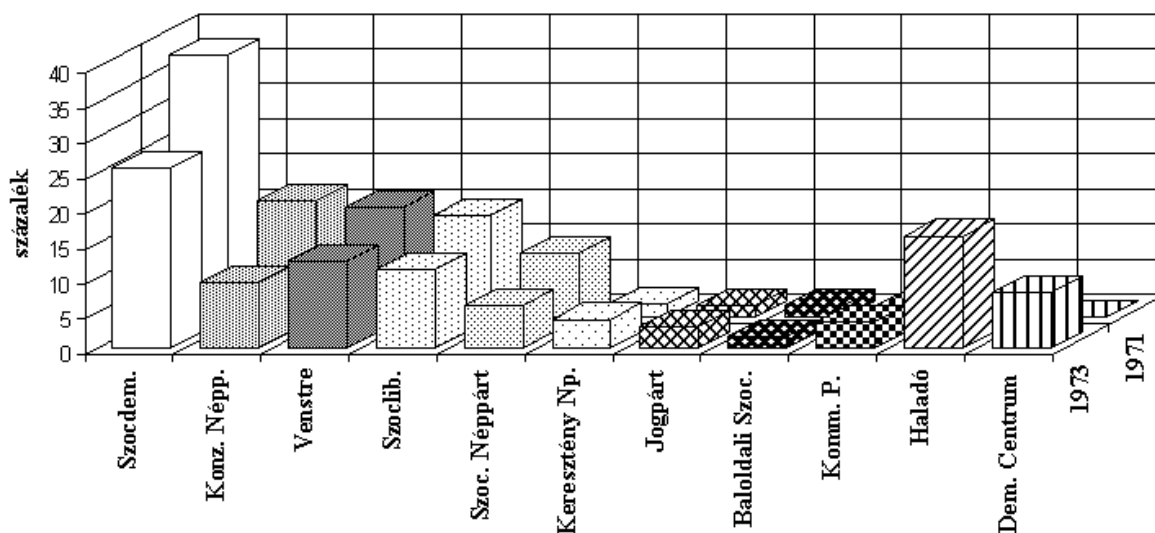
20. táblázat: Norvég választások, parlamenti mandátum
(forrás: Derry 1973:410, 442)

év	Munkp.	Komm.	Szoc.Np.	Konz.	Liber.	Centrum	Ker.Np.
1945	76	11	-	25	20	10	8
1949	85	-	-	23	21	12	9
1953	77	3	-	27	15	14	14
1957	78	1	-	29	15	15	12
1961	74	-	2	29	14	16	15
1965	68	-	2	31	18	18	13
1969	74	-	-	29	13	20	14

Jól látható, hogy bár 1961-ben a Munkáspárt az abszolút többségét elvesztette a Stortingban, szignifikáns változás alig tapasztalható, nemhogy földrengés, de még egy kis földcsuszamlás sem történt.

Ezek után megdöbbentően hatottak a hetvenes évek változásai, amelyek a szakirodalomban egy csapásra megingatták a pártrendszer megmerevedésének, „befagyásának” tézisé. Az antitézist éppen az a Dánia szolgáltatta, amelyet korábban a legstabilabb pártrendszerű országnak tartottak. Mogens Pedersen - aki később élen járt a változások felmérésében is - 1968-ban még úgy vélte, hogy Dánia az egyik legegységibb ország, ha a választói viselkedés szempontjából nézzük (Pedersen 1968). Robert Dahl pedig úgy fogalmazott, hogy Dániában „*alig akad valaki, aki felemeli a hangját, s a forradalmi retorika kevés támogatóra talál*” (Dahl 1970:4).

2. ábra: 2 választás Dániában, 1971-1973
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:100)

Ez a stabilitás-image semmisült meg az 1973. decemberi választásokon (ld. Borre 1974), amelyet a szakirodalom nem minden ok nélkül „földrengés-választásoknak” nevez. A 2. ábra mutatja, hogy a Szociáldemokrata Párt két esztendő - 27 hónap - alatt milyen drámaian visszaesett (70 mandátumról 46-ra), míg az 1971-es választások idején még nem is létező két párt: a Haladó Párt és a Demokratikus Centrum összesen a szavazatok 23,7 százalékát és 42 mandátumot szerzett. Az addigi öt parlamenti párt helyett 10 párt jutott a Folketingbe, s ilyen mérvű változásra, nagyon kevés példa akadt a politikatörténetben.

A szavazatingadozás, a választói illékonyság mértéke 29,1 százalék volt, ám ez így egy kicsit megtévesztő lenne, hiszen a Demokratikus Centrum nem teljesen új párt, hiszen 1972-ben a szociáldemokrata pártból szakadtak le (Gallagher-Laver-Mair 1992:101.)

Mogens Pedersen dán kutató elemezte a választói illékonyság változását (ld. Pedersen 1979, 1983), s ő dokumentálta először azokat a változásokat, amelyek Dánián kívül Norvégiában és Hollandiában is jelentősek voltak, s - kevésbé élesen - Svájcban, Nagy-Britanniában, Finnországban és Svédországban is jelentkeztek. Megállapításait az angol „unfreezing” szóval lehet a legjobban jellemezni, azaz a pártrendszer „be nem fagyásával”, s ilyen értelemben a Lipset-Rokkan elmélet antitéziseként is felfogható. Hasonló eredményre jutott Maria Maguire is, aki megállapította, hogy a nyugat-európai pártrendszerekről ezek után már nem beszélhetünk úgy, mintha inherens módon, önmagukban rejlően stabil struktúrák lennének (Maguire 1983:92)

Steven B. Wolinetz (Wolinetz 1990:230) számba vette, hogy melyek azok a pártok, amelyek ebből az „unfreezing”-ből profitáltak: 1. protest pártok (mint a norvég Haladó Párt, Anders Lange pártja) 2. fundamentalista pártok Skandináviában (Keresztény Néppártok Dániában és Norvégiában), 3. a helyi érdekpártok (flamand, frankofón Belgiumban, a skót nacionalisták), 4. a centrum vagy progresszív pártok (a holland Demokraták'66, angol liberálisok), 5. a „jobboldali” szocialista pártok (a korábban besorolhatatlanként feltüntetett Demokratikus Centrum Dániában), 6. baloldali pártok (Szocialista Néppárt Dániában, Szocialista Választási Szövetség Norvégiában, a holland radikálisok). Ebből a rövid felsorolásból is látható, hogy az észak-európai pártrendszerre hatott leginkább ez a hullám, s ezt bizonyítja a következő táblázat is:

21. táblázat: Szavazatingadozás Nyugat Európában, százalékban, 1950-1990
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:112)

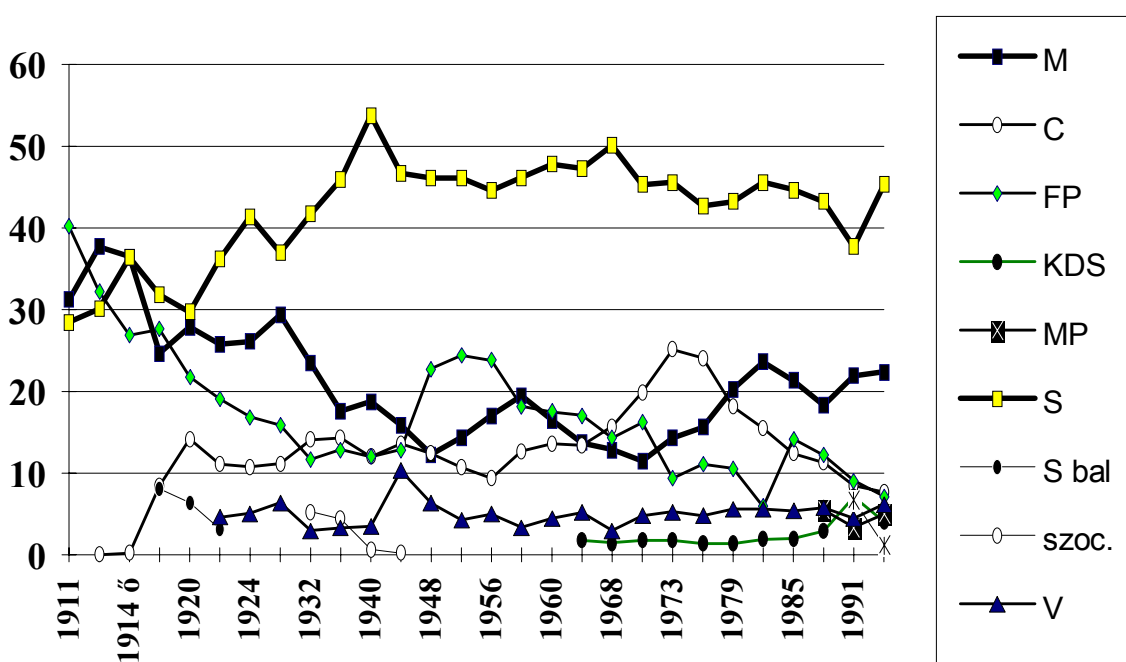
ország	1950-es évek	1960-as évek	1970-es évek	1980-as évek
Dánia	5,5	8,7	15,5	9,7
Finnország	4,4	7,0	7,9	8,7
Norvégia	3,4	5,3	15,3	10,5
Svédország	4,8	4,0	6,3	7,6
európai átlag	7,6	7,0	8,2	8,0

Tökéletesen tetten érhető, hogy az 50-es években eminens országoknak látszó skandinávoknál volt a legdőntőbb az átrendeződés, különösen az 1970-es években. Az európai trend enyhén növekvőnek bizonyult ugyan - köszönhetően a magas Skandináv átlagoknak is -, ám például Németországban egy ellenkező folyamat figyelhető meg: 15,2 - 8,4 - 5,0 - 6,3.

Észre kell azonban vennünk, hogy e tekintetben is találhatunk belső különbséget a skandináv országok között. Míg Dániában az új politikai protest hullám egyetlen csapásra felborította a pártrendszert, és Norvégiában ugyanekkor egy új issue, a Közös Piac kérdése lett a meghatározó választóvonal (e kérdéshez ld. Valen 1976), addig Svédországban a változás lényegesen fokozatosabb volt, s a fizikai dolgozók, a „kékgallérosok” rétegének demográfiai hanyatlásához hozzászokhatott a szociáldemokrata párt, hasonlóan mint az agrárszektor esetében a Centrum Párt. Ezek a pártok képesek voltak váltani, volt idejük felismerni az új kihívásokat, s itt egyetlen választáson sem következett be olyan mérvű átrendeződés, mint a másik két monarchiában.

Jellemző Svédország stabilitására az is, hogy az 1921-es választásokon, amelyet elsőként tartottak meg általános választójog alapján, ugyanaz az öt párt került be a Riksdagba (szociáldemokrata, kommunista, mérsékelt, liberális, centrista-agrár), amelyik. 1988-ig „egyeduralkodó” maradt. Akkor először sikerült egy „hatodiknak” belépnie, ez volt a zöld párt, majd őket követte 1991-ben a kereszténydemokrata párt és az Új Demokrácia. A Svéd Intézet (Swedish Institute) hivatalos kiadványában a két blokk, a szocialista és nem-szocialista tábor szerepével indokolják ezt az ultra-stabilitást, míg a nyolcvanas évek végén tapasztalt változásokat az agrárszektor hanyatlásával, a „deindusztrializációval” és új értékek megjelenésével hozzák összefüggésbe. Úgy vélik, hogy Svédországban az osztály-alapú (class-based) szavazást végleg felváltotta a probléma-orientált (issue-based) szavazás, s e gondolatmenet alapján további unstabilitás várható.

3. ábra: Svéd parlamenti választások (1911-1994)

(M - mérsékelt, C- centrum, FP - liberális, KDS - kereszténydemokrata, MP - zöld, S - szocdem, S bal - baloldali szoc., V - kommunista)

5. Választási rendszer

Az ötödik fejezet a választási rendszerrel foglalkozik, amelynek kapcsolata más vizsgálati szempontokkal, például a pártrendszerrel már Maurice Duverger óta foglalkoztatja a politikatudományt. Éppen Duverger mutatott rá, hogy Svédországban az 1909-es választási törvény bevezetésével duplájára nőtt a szocdemek mandátuma a Riksdagban (Duverger 1954), s ő volt párhuzamot - nagy vitát keltve - a többségi választási rendszer és a kétpártrendszer között.

Skandinávia minden országában ma az arányos választási rendszert használják, ám nem volt ez mindig így. Lipset és Rokkan jegyzik meg munkájukban, hogy az arányos rendszerért elsőként Európa legheterogénebb területein küzdöttek, s érték el sikert: Dánia (Schleswig-Holstein 1855), Belgium (1899), Morvaország (1905) és Finnország (1906) (Lipset-Rokkan 1990:117). A 22. táblázat a választási rendszer főbb elemeinek skandináv alkalmazását mutatja.

22. táblázat: Választási rendszerek Skandináviában
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:149, Mackie-Rose 1991)

ország	alapkategória	alsóház tagjai- nak száma	választó kerületek	szignifikáns változás 1945 óta
Dánia	PR (lista)	175	18	1953: DH - MSL
Finnország	PR (lista)	200	15	nincs
Izland	PR (lista)	63	9	1987: kis változás
Norvégia	PR (lista)	156	20	1953: DH - MSL
Svédország	PR (lista)	349	28	1952: DH - MSL

(PR: arányos képviselői rendszer, DH: d'Hondt szisztéma, MSL: módosított Sainte-Laguë)

A választási küszöbökről az alkotmányfejlődés kapcsán már szóltam, míg Finnországban nincs ilyen, addig Dániában 2, Norvégiában és Svédországban 4-4, Izlandon pedig 5 százalék az a határ, amelyet egy pártnak át kell lépnie, ha be akar jutni a parlamentbe. Svédországban egyébként a 28 választókerület között osztnak el 310 mandátumot és 39-et a pártok kapnak. Amelyik párt nem éri el a 4 százalékot, természetesen nem részesülhet a 39-ből.

Fontos kérdés a választási rendszerek arányossága, amelyről a 23. táblázat tudósít.

23. táblázat: Választási rendszerek arányossága
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:163)

ország	arányosság mértéke	vizsgált választás	a két legnagyobb párt szavazatainak százaléka	a két legnagyobb párt mandátuma- inak százaléka
Dánia	magas	1990. dec.	53,5	56,6
Finnország	közepes	1991. márc.	46,9	51,5
Izland	magas	1987. ápr.	46,1	49,2
Norvégia	közepes	1989. szept.	56,7	60,6
Svédország	nagyon magas	1988. szept.	61,5	63,6

Az arányossági mutató arról tudósít, hogy hány százalék szavazat eredményez egy százalék mandátumot (ld. Kovács 1992), s természetesen akkor jó, ha minél közelebb található az 1 százalékhoz. Angliában a két nagy pártnál 1,2-1,4 között mozog ez az érték, míg a liberálisoknál 0,1-0,2,. Ausztriában SPÖ, ÖVP és FPÖ-nél is szinte tökéletesen 1,0, míg Magyarországon a győztesnél 1,4, míg a többi pártnál 1,0 körül mérhető.

A skandináv országok közül a nagyon magas arányossággal rendelkezők közé - Ausztria és Hollandia mellett - Svédország tartozik, ahol ennek is köszönhetően a legnagyobb párt, a szociáldemokraták ritkán nyerték meg a mandátumok többségét, és a háború utáni választások átlagában a mandátumok kevesebb részét kapták, mint a brit konzervatívok, pedig a szavazataik aránya felülmúlta a britekét (Gallagher-Laver-Mair 1992:170)

Norvégiáról egyáltalán nem mondható el ugyanez, itt éppen az aránytalanságnak köszönheti a Munkáspárt, hogy többször abszolút többséggel rendelkezett a Stortingban. Ez a példa mutatja meg egyébként rettentően világosan, hogy milyen döntő szerepe lehet a pártrendszerben a választási szisztémának. Ugyanakkora támogatás mellett ugyanis a norvég Munkáspártnak sokkal könnyebb volt kormányt alakítania (ha átlépte a mandátumainak száma az ötven százalékot), mint a teljes arányosságra törekvő svéd rendszerben a szociáldemokratáknak. Az pedig vitathatatlan - legalábbis kísérleti körülmények között -, hogy egy többségi kormány lényegesen szebb jövő elé nézhet, mint egy kisebbségi.

6. Érdekszervezetek

Ha a pártrendszerrel beszélünk, ma már nem lehet szó nélkül elmenni az érdekszervezetek és a pártok, illetve az érdekszervezetek és a kormány közötti kapcsolat mellett. Ugyan a skandináv jóléti modellt részletesen ismertető munkámban külön szeretnék majd szólni e kérdésről, néhány gondolatot azonban talán nem árt itt is végigkövetni.

Gabriel Almond volt az első, aki a pártrendszer vizsgálatakor az érdekcsoportok és a pártok közötti viszonyra helyezte a hangsúlyt (ld. Almond 1956), és Skandináviát, valamint a Benelux államokat egy olyan kalap alá vette, ahol az államokat az jellemzi, hogy a pártrendszer kialakult, minden érdeket képes megjeleníteni, s az érdekcsoportok és a pártok közötti együttműködést megfelelő.

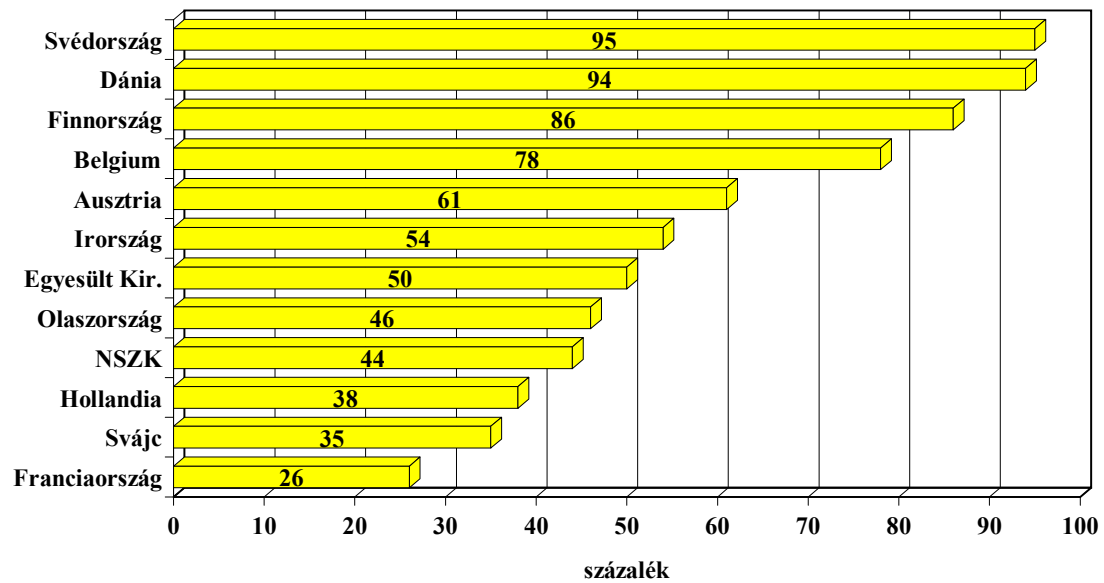
Pokol Béla szerint Belgium és Hollandia instabil kormányaival szemben Svédországban - legalábbis az utóbbi évekig, mint láttuk - a kormány ultrastabilitása volt a jellemző. Az alkotmányjogi intézmények működése szempontjából ennek komoly hatásai voltak, a neokorporatizmusnak nevezett tendenciák (tehát az érdekképviselői szervek előretörése a politika alakításában) itt jelentkezett a legerősebben Európában. A formális alkotmányjogi intézmények háta mögött (választások, parlament, törvényhozás) szilárdultak meg azok a fórumok, amelyek a választások helyett az érdekképviselői szervek delegálását, a parlament és törvényhozása helyett a kvázi-parlamentek, illetve a törvény-előkészítés súlyát növelték (Takács-Pokol 1993:50.)

A nemzetközi szakirodalom a korporatista modellt a piac által vezérelt vegyes gazdaság és az állam által vezérelt vegyes gazdaság modellje között helyezi el, s tárgyalásos vagy neokorporatív gazdaságnak nevezi (ld. Gedeon 1992:410). Katzenstein a neokorporatív modellt demokratikus korporativizmusként határozza meg, megkülönböztetve a fasiszta korporativizmustól, s jellemzőinek a következőket tartja: 1. szociális partnerség ideológiája, 2. a gazdasági érdekcsoportok centralizált és koncentrált rendszere, 3. kölcsönös kompromisszumokon nyugvó alkuk. A demokratikus korporatizmuson belül is megkülönböztethető azonban alapvetően két rendszer: 1. az állami beavatkozást kiterjesztő szociális korporatizmust (Ausztria, Norvégia, Dánia) és 2. az állam szerepét korlátozó liberális korporatizmust (Svájc, Belgium, Hollandia). Katzenstein szerint Svédország egyesíti a két modellt, a szociális és a liberális korporatizmust.

Franz Lehner klasszifikációja szerint létezik erős korporatív rendszer, amely széles alapú tripartív érdekegyeztetésen és összehangolt bérpolitikán alapul, s Ausztriát, Svédországot, Norvégiát és Hollandiát sorolja ide (Lehner 1987:58)

Mint ahogy Pokol Béla is utalt rá, azokban az országokban, ahol a munkáspártok különösen hosszú ideig hatalmon voltak - így Norvégiában és Svédországban -, ott a szakszervezetek és a politikai pártok közötti kapcsolat a szakszervezet és a kormány közötti kapcsolattá változott, változhatott (Gallagher-Laver-Mair 1993:243). A béralku, bérmegállapodás (wage bargaining) központosításának foka ezekben az országokban kiemelkedően magas, mint ahogy a szakszervezeti koncentráció fokában is messze az élen járnak ezek az országok. A 4. ábra jól mutatja, hogy a skandináv szakszervezetek szinte teljes egészében felölelik a foglalkoztatottak körét.

4. ábra: Szakszervezeti tagság Nyugat-Európában 1989-ben
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:252)

7. Politikai kultúra

7.1. „Civic Culture”

Gabriel Almond és Sidney Verba politikai rendszereket és politikai kultúrákat összehasonlító munkája óta (ld. Almond-Verba 1963) a politikai kultúra vizsgálata szintén az összehasonlító politikatudomány egyik elfogadott és gyakran művelt területe lett. Sajnálatos módon empirikus adatok nem állnak rendelkezésemre a skandináv politikai kultúra vizsgálatához, ám közvetetten mégis több tény és adat arra utal, hogy az észak-európai országok állampolgári kultúrája az Almond-Verba modell részvételi (participant) szintjén helyezkedhet el. A helyi pártszervezetek öntudatos fellépése, a központi utasítások elvetése, az önkormányzatiság magas foka mind azt támasztják alá, hogy a rendszer egészéről, önmagáról és másokról is pontos, vagy legalábbis határozott véleménnyel rendelkeznek a skandinávok. Úgy gondolom, hogy ennek háttérében a történelmi előzmények, az öntudatos paraszti eredetű társadalom és társadalomkép áll, amely mind a mai napig jellemzi az északiakat, akiknek a „civic culture”-je ugyanúgy közös sajátos jellemvonás, mint a dél-európaiaké, a közép-európaiaké vagy például a germán kultúrkörben élőké.

További közös jegy az, amelyet Urwin is említ, mely szerint sokkal egalitáriusabb a skandináv politikai kultúra (Urwin 1989:49). Szerintem ez a gondolat azért is fontos lehet, mert a jóléti állam és a vele járó magas fokú újraelosztás elfogadását nagyban megkönnyítette északon. Lipset és Rokkan sokszor hivatkozott munkájukban a brit és a skandináv politikai kultúrát közös szálla fűzik, amikor arról szólnak, hogy mindkét helyen az elit lényegesen nyitottabb és pragmatikusabb attitűddel rendelkezik, mint a kontinens más pontján (Lipset-Rokkan 1990:109). Elég ehhez a gondolathoz azt a közhelyszerű megállapítást hozzákapcsolunk, hogy olyan az elit, amelyet a lakosság megérdemel, s máris megkaphatjuk a skandináv politikai kultúra egy újabb jellemzőjeként a pragmatikus szemléletmódot. Ennek persze némileg ellentmond például a Svédországban napjainkban felerősödő „blokkosodás”, ám itt nem ideológiai kérdések osztják meg a két tábor, hanem olyan pragmatikus ügyek, mint például a nyugdíjrendszer és egyéb jóléti intézkedések és intézmények fenntartása vagy elvetése.

Gabriel Almond 1956-ban publikált cikkében az angolszász és a kontinentális európai politikai rendszerek különbségét (a két-, illetve sokpártrendszert) a politikai kultúrában meglévő eltérésre alapította (Almond 1956), s előbbi a politikatudomány az angolszász homogén, utóbbit pedig kontinentális fragmentált jelzővel látta el (Almond 1970). Körösi András könyvében részletesen ismerteti a két csoport ismérveit (ld. Körösi 1993:21), s megállapítja, hogy a skandináv és a németalföldi rendszerek ebből a szempontból nézve deviáns esetek, ugyanis nem illeszkednek teljesen a kontinentális modellbe, hanem valahol a kettő között helyezkedhetnek el: a politikai kultúrájuk fragmentált, ám a demokrácia mégis stabil és hatékony (Körösi 1993:155). Más kérdés persze, hogy a strukturalista-funkcionalista szemlélet, az angolszász fölény jegyében íródott elmélet mennyiben alkalmazható a valóságban, hiszen manapság már nem mondható az sem el, hogy a konfliktusok jellege - akár csak domináns módon is - a kontinensen kulturális-ideológiai jellegű, míg az angolszász országokban funkcionális, azaz például elosztási, hiszen erre éppen a svéd pártrendszer adja meg napjainkban a legélesebb cáfolatot.

A homogén politikai kultúra apologetikus leírásával szemben a politikatudományban Arend Lijphart és Haans Daalder nevéhez szokás kapcsolni az ellenmodell kidolgozását, amely az európai kis országokat helyezi a középpontba, s jellemzőiket - sokpártrendszer, arányos választási rendszer, koalíció - nem hátránynak, hanem éppen életképességük bizonyosságának tartja. A konszenzusorientált demokrácia modelljének alapja a szegmentált pluralizmus, ám ezen országokban megfigyelhető oszloposodásnak pozitív, integratív funkciót tulajdonít. Lijphart szerint e modell tipikus példái Svájc, Belgium és Hollandia, ám Írország, Luxemburg, Svédország és Norvégia politikai rendszerének több eleme is ebbe a csoportba sorolható (Lijphart 1984:216). Anélkül, hogy e kérdésbe belebonyolódnék, csak annyit szeretnék megjegyezni, hogy a skandináv országok több évtizedes politikatörténete inkább a konszenzusorientált, míg a nyolcvanas évek instabilitása az almondi modell elemeit látszik alátámasztani.

7.2. Nők a politikában

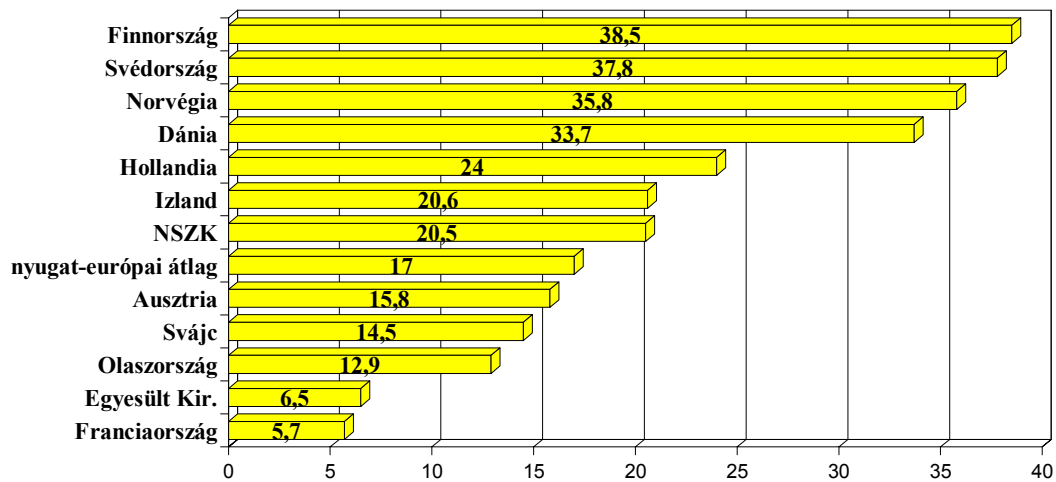
A nők politikai participációjával mindenképpen foglalkozni kell, ha a skandináv politikai rendszerre vetjük a „figyelő szemünket”. Más kérdés, hogy ezt milyen összefüggésben vizsgáljuk, magam a politikai kultúrába ágyazva szeretnék néhány szót szólni a kérdésről (az egész témához ld. Vicky Randall könyvét: Randall 1987). Azt hiszem, Vernon Bogdanor megjegyzésével nehezen lehetne vitatkozni - bár okait illetően egy feminista és egy „férfi-sovinisza” biztosan nem egykönnyen jutnának dűlőre -, aki szerint azokban az országokban, ahol arányos a választási rendszer, több hölgyet találunk a törvényhozásban (Bogdanor-Butler 1983:249-250).

Talán az is közzismert, hogy a világon e tekintetben Skandináviában a legjobb a helyzet, s véleményem szerint ez is sokat elárul az észak-európai politikai kultúráról. Izlandon 1980-ban Vigdis Finnbogadóttir személyében női köztársasági elnököt választottak. 1981-ben - Margaret Thatcher után - Európa a második női miniszterelnök-asszonya a norvég Gro Harlem Brundtland lett, aki később még kétszer vezette a kabinetet, s jelenleg is ő áll a kormány élén. 1983-ban Izlandon megalakult a világon működő három női párt egyike, a talán legsikeresebb Női Szövetség, amely az 1987-es választásokon 10 százaléket szerzett. Nemzetközi átlagban 1991-ig a svéd parlamentben volt a legmagasabb a nők aránya, ám a márciusi finn választásokkal a helsinki ugráltak az élre. 1994-ben Svédországban már a parlamenti mandátumok 41 százalékát hölgyek töltötték be, s az 1995-ös finn választás előtt az elemzők arra a rekordra számítottak, hogy a világon elsőként többségbe kerülnek a nők a parlamentben. Más kérdés, hogy végül a 200 mandátumból „csak” 67 (33,5%) jutott a gyengébbik nemnek (HVG 95/12, 28.p.), s így újra Svédország vezeti a világranglistát, ám egyik skandináv ország sem mondhatja el szégyenkezve önmagáról (ld. 24. táblázat), hogy az országukban másodrendű állampolgárok lennének a nők. Ha pedig megnézzük az 5. ábrát, azt hiszem kételyünk sem lehet e kérdésben. Egyébként a svéd parlament mostani elnökét Birgitta Dahl-nak hívják, s a kormányban a 22 tárca igazságosan fel van osztva egy-egy „focicsapatnyi” férfi és nő között.

24. táblázat: Nők aránya a parlamentben
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:163)

ország	vizsgált választás	nők aránya (százalék)
Dánia	1990. dec.	33,7
Finnország	1991. márc.	38,5
Izland	1987. ápr.	20,6
Norvégia	1989. szept.	35,8
Svédország	1988. szept.	37,8

5. ábra: A nők aránya a parlamentben, százalékban, európai sorrend
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:163)

Természetesen ezek az eredmények nem mindenkit elégitenek ki, s Hernes megjegyzi, hogy a nők politikai „alulreprezentáltsága” még Skandináviában is probléma, holott a nőmozgalmak itt a legerősebbek (ld. Hernes 1988). Sokan ezt azzal indokolják, hogy Izlandon kívül nem kerültek be pártként a parlamentbe, hanem csupán érdekszervezetként, a parlamenten kívül működnek. Úgy gondolom azonban, ezt a kérdést nem biztos, hogy egy nőpárt tudja csak megoldani, másrészt az sem egyértelmű, hogy egy erős feminista párt hiánya a probléma megoldatlanságát jelentené, hiszen véleményem szerint ebből akár homlokegyenest ellentétes következtetésre is juthatunk.

8. Kormányok és koalíciók

Ez a fejezet a kormányalakítás, a kormányzás kérdéskörével foglalkozik. Mivel ezekben az országokban sokpárti parlamenteket találunk, természetesen figyelmünket a koalíciók sem kerülhetik el (a koalíciós elméletekkel nem kívánok foglalkozni, ehhez ld. Körösi 1993:132-139). Mivel azonban - mint részben már láttuk is - a kormányok életciklusát meghatározza az alkotmányos szabályozás, a 25. táblázatban megtaláljuk a legfontosabb alkotmányos faktorok skandináviai megjelenési formáit.

A finn államfő aktív szerepéről már szóltam, mint ahogy arról is, hogy a finn kormányoknak nem kell lemondaniuk, ha elveszítik a bizalmatlansági szavazást, ám az elnök akceptálhatja ezt, s lemondathatja a kormányt. Svédországban a lemondás kikényszerítéséhez abszolút többség kell a szavazásnál. Arról is volt már szó, hogy Norvégiában - valamint Svájcban és Finnországban - a parlamentet nem lehet feloszlatni, s az önfeloszlatás is csak Ausztriában engedélyezett.

25. táblázat: A kormányok életciklusainak alkotmányos faktorai

(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:176)

ország	az államfő aktív szerepet játszik-e a kormányalakításban	formális szavazás kell-e a beiktatáshoz	le kell-e mondania a kormánynak, ha elveszti a bizalmat	a kormány feloszthatja-e a törvényhozást	a törvényhozás feloszthatja-e önmagát	két választás közötti maximális év
Dánia	nem	nem	igen	igen	nem	4
Finnország	igen	nem	nem	nem	nem	4
Izland	nem	nem	igen	igen	nem	4
Norvégia	nem	nem	igen	nem	nem	4
Svédország	nem	igen	igen	igen	nem	3, 1994: 4

Az alkotmányossági faktorok után az egyes kormányfajták gyakoriságát kellene megnéznünk. A szakirodalom alapvetően megkülönböztet egypárti kormánytöbbséget, s olyan helyzetet, amikor a törvényhozásban egyetlen párt sem rendelkezik abszolút többséggel (ld. 26. táblázat).

26. táblázat: Koalíciók gyakorisága 1945-1987

(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:189)

ország	egy párti többség	egyetlen párt sem szerez abszolút többséget					
		minimális többségű koalíció (MW)		nem minimális többségű koalíció (not MW)			összesen
		MCW	not MCW	MCW	surplus not MCW	minority	
Dánia	-	2	-	-	-	18	20
Finno.	-	4	1	-	17	10	32
Izland	-	6	4	-	2	2	14
Norvégia	4	3	-	-	-	8	15
Svéd.	1	5	-	-	-	10	16
összesen Nyugat-Európában	22 (10%)	53 (24%)	24 (11%)	9 (4%)	37 (17%)	73 (33%)	218 (100%)

Ez utóbbin belül két alapeset képzelhető el: a minimális többségű koalíció, amelyben a kormányt csak annyi párt alkotja, amennyi éppen szükségeltetik a többséghez (MW: minimal winning government coalitions). A másik eset természetesen ennek ellenkezője (not MW). A minimális többségű koalíción belül is elképzelhető két kategória: egy olyan eset, amikor a koalíció tagjai ideológiai összeköttetésben is állnak, azaz közel helyezkednek el egymáshoz a bal-jobb dimenzióban (MCW: minimal connected winning), illetve amikor össze nem illő pártok lépnek koalícióra (not MCW). Ezek az esetek a nem minimális többségű koalíciónál is elképzelhetők, ám itt még két további tényező színesíti a képet: egyrészt a fölös többség (surplus), ami tulajdonképpen nagykoalíciót jelent, s olyan esetekben is meg tudja őrizni a törvényhozási többségét, ha egy vagy két tagja elhagyja, esetleg leszavazza. Másrészt ennek ellenkezője, a kisebbségi kormány (minority), amely azért nem minimális többségű koalíció, mert egyáltalán nem rendelkezik abszolút többséggel a törvényhozásban.

A 26. táblázat ismét csak fényesen bizonyítja, hogy jelentős különbségek vannak e szempontból is a skandináv országok között. Az Észak-Európára oly' jellemzőnek gondolt kisebbségi kormány ugyan elég gyakori Finnországban is, ám itt általánosnak - Olaszországhoz és Hollandiához hasonlóan - a nagykoalíció látszik. Ezt a szokásukat a finnek máig megőrizték, hiszen az 1995-ös választások után sem vállalkozott a szociáldemokrata párt kisebbségi kormányzásra, hanem a Baloldali Szövetségen és a zöldeken kívül a konzervatív Nemzeti Koalíciós Pártot és a Svéd Néppártot is bevonta a koalícióba. A másik „kilógó” most is Izland, ahol inkább a minimális többségű koalíció volt a divat, akár létezik ideológiai közelség, akár nem. Az 1991-ben alakult kormány itt is jó példa, hiszen a konzervatívok a szociáldemokratákat nyerték meg partnerül.

Ahogy már lenni szokott, most is Dánia, Norvégia és Svédország jelenti az igazi skandináv modellt - különösen Dánia -, a kisebbségi kormányzást. Dániában 1914 óta egyetlen párt sem tudott abszolút többséget szerezni a Folketingben, s 1971 óta csak 1993-94 között működött nem kisebbségi kormány. A kereszténydemokraták 1994-es leszereplésével - és a parlamentből való kiesésükkel - azonban újra kisebbségben maradt a szociáldemokraták vezette koalíció. Norvégiában ugyan találunk példát egypárti többségre is, mint láttuk 1945 és 1961 között a Munkáspárt rendre megszerezte az abszolút többséget, ám a trend itt is a kisebbségi kormány. Svédországban váltakozik az egypárti kisebbségi és a minimális többségű - ideológiailag közeli: szociáldemokrata-zöld-kommunista - kormány, méghozzá általában egy-két mandátumon múlik a dolog. 1979 és 1981 között kormányzó hárompárti nem-szocialista koalíció (centrum, liberális, mérsékelt) például éppen 175 mandátummal rendelkezett a 349 fős Riksdagban, ám 1981-ben a konzervatívok kiválásával 102 mandátummal még egy évig kormányzott Fälldin második kormánya.

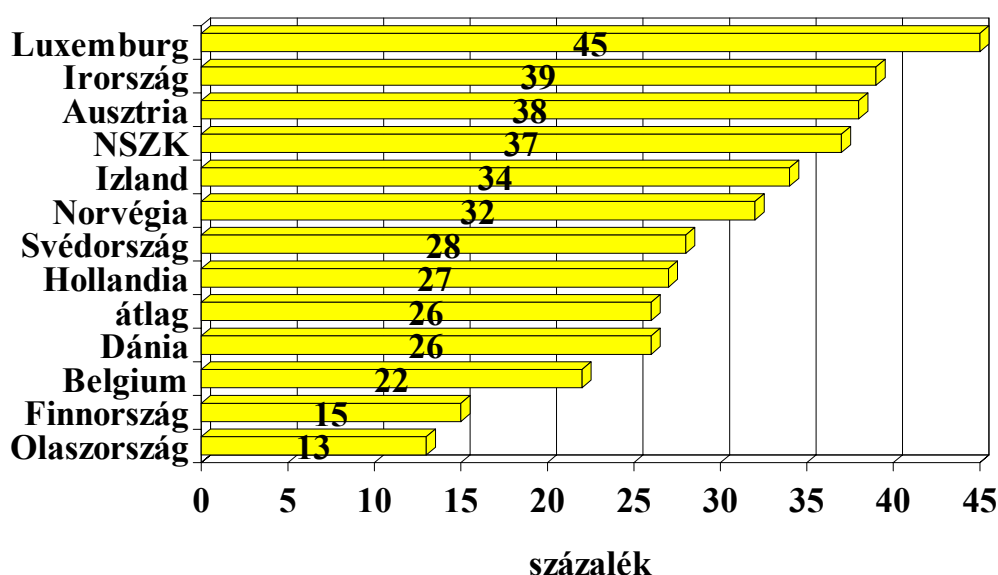
Ez a kérdés egyébként már át is vezet minket a kormányok és koalíciók másik nagy kérdéskörére: a stabilitás, az élettartam problémájára. Mint a 27. táblázat mutatja, a kisebbségi kormány még nem jelenti automatikusan azt, hogy rövidebb életű, mint ezt a svéd példa kiválóan szemlélteti. Az ellenpélda Dánia - és Izland - lehet, ahol csaknem kétszer olyan stabil volt a minimális többségű kormány, ám a 26. táblázat elárulta, hogy ilyen mindössze kettő akadt Dániában.

27. táblázat: Kormányok átlagos időtartama, hónapban, 1945-1987
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:207)

ország	egypárti többség	minimális többség	nagykoalíció	kisebbségi kormány	összesen
Dánia	-	43	-	22	26
Finnország	-	19	15	10	15
Izland	-	39	40	8	34
Norvégia	48	37	-	24	32
Svédország	24	24	-	30	28
nyugat-európai átlag	45	33	21	19	26

Ami még e kérdéskör kapcsán érdekes lehet, az talán az arányos választási rendszer kérdése. Láttuk korábban, hogy milyen összefüggéseket állapítottak meg a többségi és arányos szisztémákra vonatkozóan a szakirodalomban, ám a svéd példa azt is mutatja - és az osztrák (SPÖ), az ír (Fianna Fáil) és a norvég (Munkáspárt) -, hogy arányos rendszer mellett is alakulhatnak egypárti kormányok, sőt olyanok is, amelyek abszolút többséggel rendelkeznek a törvényhozásban.

6. ábra: Európai kormányok stabilitása, hónapban, 1945-1987
(forrás: Gallagher-Laver-Mair 1992:207)

K. Strom szerint a bizottsági rendszer (committee system) leginkább Norvégiában ad lehetőséget az ellenzéknek kisebbségi kormányok esetében a beleszólásra, de - következő fokozatként - Izlandon, Olaszországban, Portugáliában, Svédországban és Franciaországban is eredményes (ld. Strom 1984, 1990). Sokak szerint - így Strom is ezek közé tartozik - éppen ennek a bizottsági rendszernek köszönhető, hogy ezek a kisebbségi kormányok viszonylag stabilak lehettek. Ám mielőtt még azt gondolná valaki, hogy a skandináv kormányok Európa legstabilabb kormányai közé tartoznának, annak a 6. ábrát ajánlom figyelmébe. Az igazán meglepő itt nem is az, hogy a döntően kisebbségi kormányként működő svéd és dán kormány nem tartozik az élmezőnybe, hanem az, hogy a gyakori nagykoalícióval rendelkező finn politikai rendszer kormányai Európában csak a köztudottan legtörékenyebb stabilitású Olaszországot előzik meg. Itt véleményem szerint tipikusan azzal az esettel állunk szemben,

hogy a „finnlandizáció” miatt is túlbiztosított finn - széles alapon nyugvó, gyakran ideológiai közelséggel sem „vádolható” - kormányok között hamarabb támadt kibékíthetetlen ellentét, s a kisebbségi svéd, dán vagy norvég kormányoknak könnyebben sikerült egy-egy aktuálpolitikai kérdésben megszerezniük az ellenzék egyes pártjainak a támogatását.

9. Pártrendszer

Mint a bevezetőben említettem, ez a tanulmány azzal a céllal íródott, hogy a politikai rendszer egyes elemeinek áttekintése után választ adhassak arra a kérdésre, hogy vajon létezik-e skandináv politikai rendszer, s ha igen, milyen karakterisztikumokkal rendelkezik. Ebben a fejezetben a pártrendszerekkel foglalkozó szakirodalom releváns részétől kérek segítséget a kérdés eldöntéséhez, hogy aztán a munka összegző fejezetében a dolgozat eddigi részeiben tetten ért sajátosságok alapján megpróbálhassam majd összegezni a pártrendszerre vonatkozó következtetéseket. Természetesen nem lehet céлом a pártrendszerekkel foglalkozó teljes elméleti anyag ismertetése, így csak azokat a skandináv vonatkozásokat veszem számba, amelyek a téma szempontjából izgalmasak lehetnek.

A munka elején már utaltam rá, hogy a szerzők többsége egy kategóriának kezeli a skandináv országokat, azaz véleményük szerint létezik speciális skandináv pártrendszer. Az egyetlen releváns hazai munka szerzője, Körösi András a pártrendszer regionális típusainak vizsgálatánál is külön kezeli a skandináv pártrendszert, amelyhez a legközelebb állónak Nagy-Britanniát tartja, ám megjegyzi: utóbbinál nincs erős agrárpárt, s a választási rendszer következtében a liberálisok nem válhatnak a centrum meghatározó erejévé (Körösi 1993:72).

A Representative Government című munkában - amelynek adataira az elemzésnél döntő módon támaszkodtam - a szerzők összehasonlítják a svéd és brit pártrendszert, s a következő eltéréseket vélik fontosnak kiemelni: (Gallagher-Laver-Mair 1992:39-40)

1. A szociáldemokraták Svédországban sokkal sikeresebbek, mint az angol Munkáspárt
2. A svéd szociáldemokraták sohasem képviselték kizárólagosan a baloldalt. Állandó kihívást jelentett számukra a kommunista párt, akik az arányos választási rendszernek köszönhetően általában 20 hellyel rendelkeztek, s gyakran támogatták a „vörös” kormányt.
3. A svéd centrum és jobboldal lényegesen megosztottabb (ennek is köszönhető a szocdemek sikere), míg Angliában kizárólag az erős konzervatív pártot találjuk a jobboldalon.

Mindezen eltérések ellenére megjegyzik, hogy - s erre már magam is többször utaltam - Svédországban is kialakulóban van két blokk, s mára véleményem szerint már ki is alakult: a szociáldemokraták vezetésével egy baloldali, illetve a három nem-szocialista pártból (liberálisok, centrum és mérsékelt konzervatívok) egy jobbközép blokk, amely alapvonásaiban hasonlít a brit kétpártrendszerhez. Ez gondolatában összecseng Duverger tételével, aki szerint minden rendszer a kétpólusosságra törekszik.

Gabriel Almond a skandináv pártrendszert ismertetve „working” többpártrendszerrel írt, megkülönböztetve Franciaországtól és Olaszországtól, amelyeket „non-working” és „immobilit” jelzővel látott el. Ez a megjelölés más szerzőknél is előfordul, például az idézett Mogens Pedersen szintén e címszó alatt magyarázta a dán változásokat. Ám Almond és Rustow (ld. Almond 1956, 1958, Rustow 1956) az ötvenes években még kissé mást értettek e szó alatt. Ekkor még nem lehetett előre látni a hetvenes évek instabilitását, tehát ők nem a gyors változásokat, hanem a fejlődőképességet írták le a „working” kategóriával.

Robert A. Dahl 1966-os munkájában 4 kategóriát állított fel: 1. kétpárti rendszer és magas belső pártegység (Nagy-Britannia), 2. kétpárti rendszer és alacsony pártegység (USA), 3. többpárti rendszer és magas belső pártegység (Svédország, Norvégia, Hollandia), 4. többpárti rendszer és alacsony pártegység (Olaszország, Franciaország) (Dahl 1990). Az olasz és a

francia példával szemben mindenképpen igazolható a magasabb pártegység, ám láttuk, hogy Skandináviában is viszonylag gyakoriak voltak a pártszakadások, már a hatvanas években is.

Jean Blondel 1968-ban (ld. Blondel 1990) a két legnagyobb pártra leadott szavazatok alapján vizsgálta a pártrendszert, s munkájában Dánia, Svédország, Norvégia és Izland - Olaszországgal együtt - a harmadik kategóriába tartozik: a többpárti, ám egy domináns párttal rendelkező csoportba, míg Finnország - Hollandiával, Svájjal és Franciaországgal - a valódi többpárt-rendszerbe, ahol nincs domináns párt. Nagyon érdekes, hogy Blondel - a pártrendszer kutatóira jellemző „számmánia” mellett - megvizsgálta azt is, hogy melyek azok a pártok, amelyek meghatározóak egy adott országban.

28. táblázat: Egyes pártok nagysága Skandináviában
(forrás: Blondel 1990:308)

ország	kommun.	szocdem.	liber/radik	agrár	keresztény	konzerv.
Dánia	-	N	k/K	k	-	k/K
Norvégia	-	N	k	k	k	k/K
Svédország	-	N	k/K	k	-	k/K
Izland	k/K	k/K	K	-	-	N
Finnország	K	K	k	K	-	k

N = nagy (40 % felett), K = közepes (20 % felett), k/K = kicsitől a közepesig (15 % körül),
k = kis (10 % körül vagy valamivel kevesebb), nk = nagyon kicsi

Blondel munkája nagy segítséget nyújt ahhoz, hogy világos különbséget tegyünk az egyes skandináv országok között. A munkában már többször utaltam rá - s Blondel írása ezt csak megerősíti -, hogy Finnország (és Izland) nem illeszkedik a tipikusnak nevezett skandináv pártrendszerbe. Jól látható, hogy Dánia, Norvégia és Svédország tekintetében valóban kísérteties a hasonlóság, ám Izland - bár hasonló struktúrával rendelkezik, de konzervatív a dominancia - már némileg eltér, s a finn rendszer pedig teljesen más modelltől árulkodik. E két utóbbi ország annyiban is hasonlít egymáshoz, hogy - ellentétben a másik hárommal - jelentős kommunista párttal rendelkezik.

Stein Rokkan a kis európai demokráciák vizsgálatáról (Rokkan 1990:314) 1970-ben írt munkájában arra a megállapításra jutott, hogy a finn konstelláció a második világháborúig nagyon hasonlított a dánhoz: 1 nagy szociáldemokrata párt, 1 közepes agrár és pár kisebb párt (10-15 % körül) létezett. 1944-ben aztán a kommunista párt legalizálásával ez a szisztéma megváltozott, a kommunista párt jelentős tényezőként lépett fel, megtörte a szocdemek egyeduralmát, s a pártrendszer átkerült az 1 kontra 1 kontra 1+3 csoportba. Jól mutatja ezt például az 1991-es finn választás is (29. táblázat). Létezik három közel egyenlő nagyságú „közepes” párt - bár Blondel táblázatához képest ma már nem a kommunisták (Baloldali Szövetség) a közepes párt, hanem a konzervatívok, de ez a helycsere nem érinti a modellt, és több 10 százalék körüli, illetve alatti „kis” párt.

29. táblázat: Finn választások, 1991

	Centr.	Szocd.	Koal. P	Bal. Sz	Svéd	Zöldek	Ker. P.	Vidéki	Liber.
szavazat arány %	24,8	22,1	19,3	10,1	5,5	6,8	3,0	4,8	0,8
mandátumok száma	55	48	40	19	12	10	8	7	1

Svédország, Dánia és Norvégia esetében az arányos választási rendszer bevezetése utáni első választás még 3-4 párt egyenlő eredményét hozta, ám a szociáldemokraták hamarosan a legnagyobbak lettek. A svédek már 1917-ben kormányra kerültek, s a norvég munkáspárt 1935-ös győzelme előtt 1927-ben is kapott miniszteri tárcát. Dánia annyiban tér el, hogy sohasem ért el abszolút többséget a munkáspárt, bár hosszú ideig kormányozott. Az 1966-os látványos győzelmükkel azonban - vélte Rokkan - közelebb kerültek a skandináv modellhez. Rokkan felosztása egyébként a következőképpen néz ki: 1. brit-német szisztéma 1 kontra 1+1 (Ausztria, Írország), 2. Skandináv 1 kontra 3-4 (Svédország, Dánia, Norvégia), 3. szabályos többpárti rendszer 1 kontra 1 kontra 1 + 2-3. E legutóbbinak két alváltozata van: a skandináv „split working class” szisztéma (Finnország, Izland) és a szegmentált pluralizmus (Hollandia, Belgium, Luxemburg, Svájc)

A pártrendszerek elméletének talán legnagyobb hatású teoretikusa, Giovanni Sartori 1976-os munkájában az általa alkotott négy valódi versengő pártrendszer közül - 1. predomináns, 2. kétpárti, 3. mérsékelt pluralizmus., 4. extrém pluralizmusa - a háború utáni Svédországot és Dániát a harmadik kategóriába sorolta (ld. Sartori 1976:173-181). Ennek jellemzői - a releváns pártok száma 3-5, pártok közötti ideológiai távolság viszonylag kicsi, nincsenek rendszerellenes pártok, ha van centrum, akkor az valamelyik oldalhoz csatlakozik, parlamenti váltógazdaság, az ellenzéknek van esélye a hatalom megszerzésére, felelős pártok és felelős ellenzék - közül talán a parlamenti váltógazdálkodás tűnik megkérdőjelezhetőnek, ám a hetvenes években Dániában ez már valósággá vált, s a munka írásakor Svédországban sem kellett már sokat várni rá. Tulajdonképpen lehetne akár predomináns is a skandináv - svéd, norvég, dán - modell, ám ez csak akkor érvényes, ha tartósan egy párt, s nem pártok koalíciója tartja a kezében a kormányzati hatalmat (Dánia tehát eleve kiesik). További feltételeinek pedig - 1. stabil választási rendszer, 2. legalább három egymást követő választáson 3. egy párt tisztán abszolút többsége 4. és/vagy a győztes és a második párt között minimum 10 százalék - Norvégia és Svédország is csak bizonyos korokban tudott megfelelni. Mindenesetre elmondható, hogy Finnország és Izland Sartori felosztásában is lényegesen eltér a másik háromtól, s a leginkább fragmentált pártrendszerek közé, a szélsőséges pluralizmus kategóriájába tartozik. Dánia a mérsékelt pluralizmus mintája, míg Svédország és Norvégia határterület a mérsékelt pluralizmus és a predomináns pártrendszer között.

A skandináv országok közötti különbség egy másik érdekes aspektusára világít rá Lipset és Rokkan. Szerintük a különbséget a történelmi előzmények okozzák, azaz létezik egyrészt a két régi nemzet, Svédország és Dánia, ahol kevésbé volt jelen a kommunista-szocialista dimenzió, és a három később önállósult, Norvégia (ahol ez a dimenzió az 1920-as évek elején egy rövid időre erős), valamint Finnország és Izland, ahol a mai napig felszínen maradt (Lipset-Rokkan 1990:133).

A norvég Munkáspárt 1910-es évek végén bekövetkezett radikalizálódását Lipset és Rokkan a parasztok korai mobilizációjával és a régi rezsim felett aratott gyors győzelemmel magyarázzák, amely jobban izolálta a pártot, mint Dániában és Svédországban. Ez a radikális irány azonban csak rövid ideig maradt a vezetésben az orosz forradalom után, 1924-ben a már ismertetett szakadás következett be, s a párt lépésről lépésre „csatlakozott a nemzethez” - egészen az 1935-ös kormányra kerülésig. O. Hoidal és L. Svasand szerint (Nordstrom 1986:424-427) a kezdetben mérsékelt, a parlamenti harcot elfogadó párt Martin Tranmael vezetésével az 1910-es évektől forradalmi, radikális arculatot vett fel, ám ez valóban csak múló epizódnak bizonyult, s akár az általános európai forradalmi „korszaklembé” is belehelyezhető.

Lipset és Rokkan nem feledkeztek el Finnország és Izland „kívülálló” helyzetének vizsgálatáról sem, s azt találták, hogy a két országnak két közös vonása is van: a hosszas küzdelem a kulturális és politikai önállóságért, valamint késői iparosodás. Ám Finnország és Izland nagyon különböző utat járt be a nemzeti mozgósítástól a teljes képviseletet megvalósító pártrendszerig, s kézenfekvő különbséget jelentett az Oroszországhoz, majd a Szovjetunióhoz való viszony. A finn munkáspárt 1906-os győzelme az első általános választásokon (37%) része volt a cári rezsim elleni általános hullámnak, ám véleményük szerint az orosz forradalom két részre szakította Finnországot. A munkásosztály két választási lehetőség között őrlődött: a nemzet, a nemzeti kultúra iránti lojalitás és a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyük, osztályukkal szembeni szolidaritás között. Finnországban a fehérek győzelmével és a kommunista párt illegalitásba kényszerítésével a baloldal olyan mély sebeket kapott, hogy a második világháború után nemcsak a „lordokkal” és a munkaadókkal, de a központi nemzeti kultúra támogatóival szemben is averzióik voltak. (Lipset-Rokkan 1990:133-134). Mindez pedig szükségszerűen oda vezetett, hogy Finnországban - ugyan a Szovjetunió közelsége miatt finomabb formában - a második világháború után a politikai rendszer fragmentáltsága a politikai harcokban is éreztette hatását.

Ehhez némileg kapcsolódva végül szólni kell arról is, hogy milyen ideológiai különbségek vannak Skandináviában a pártok között. Ennek egyik vetülete a rendszerellenes pártok léte, amelyek kapcsán már elmondtuk, hogy csak Finnországban és Izlandon léteznek két erős - bár eltérő karakterű - kommunista párt képében. A kérdés azonban úgy is feltehető, hogy valójában a szocialista és a nem-szocialista blokk lényegesen mást képvisel-e. A néppárttá válás kapcsán és más helyeken is említettem már, hogy Skandináviában a két tábor különbsége ugyan ideológiai téren nem olyan jelentős, ám pragmatikus kérdésekben - így például a jóléti állam megítélésében - jól elkülöníthető. Természetesen ennek az alapja is ideológiai gyökerű, ám a napi politikában sokkal inkább pragmatikus oldalról közelítik meg a kérdést. A 30. táblázat mindenesetre világosan mutatja, hogy míg Németországban a három párt retorikája között alig találunk szignifikáns különbséget a szabad piacgazdaságot illetően, addig Norvégiában és Dániában egyértelműek a pozíciók.

**30. táblázat: A szabad piacgazdaság (free market economics)
hangsúlyozása a pártdokumentumokban
(Gallagher-Laver-Mair 1992:220)**

pártok	pártdokumen- tumokban	kormánypártként	kormányon kívül
Dánia: Szocdem.	1,6	5,5	16,6
Dánia: Liber.	19,4	16,6	5,5
Dánia: Konzerv.	25,2	18,6	6,6
Norvégia: Munkásp.	0,9	3,8	13,5
Norvégia: Liber.	3,6	11,5	5,9
Norvégia: Centrum	5,6	12,4	5,1
Norvégia: Konzerv.	15,5	14,2	4,3
NSZK: SPD.	7,2	10,1	9,1
NSZK: FDP	5,7	9,3	10,3
NSZK: CDU	3,9	10,1	8,3

10. Következtetések

Ebben az utolsó fejezetben arra teszek kísérletet, hogy a kilenc vizsgálati szempont után feltárjam: vannak-e tehát közös sajátosságok a skandináv politikai rendszerekben, illetve milyen belső törések, eltérések tapasztalhatók az öt ország között.

1. Elsőként a törésvonalakat vizsgáltam, s mint láttuk, a politikai tagoltság három döntő elemében is megegyeztek az északi országok: a vallási protestantizmusban, a vidék tradicionálisan liberális szellemiségében és az osztálytagoltság magas fokában. Mind a három esetben elmondhatjuk, hogy speciális skandináv sajátosságokról van szó, amelyek szinte csak ezeket az államokat jellemzik. Akadt két olyan törésvonal, ami csak néhány országra vonatkozik: egyrészt a finn nyelvi megosztottság, másrészt a norvég és svéd értékválasztás, a poszt-materiális hullámmal kapcsolatban.

2. Az alkotmányfejlődés kapcsán elmondtam, hogy a három skandináv monarchiában - Svédország, Norvégia, Dánia - a király szerepe a politikában lényegesen kisebb, mint a finn (és elméletileg az izlandi) elnök jogköre. Norvégia és Izland kétkamarás parlamenttel rendelkezik, Finnországban eleve egykamarás a törvényhozás, míg Dánia és Svédország a második világháború után tért át az egykamarás rendszerre.

3.1. A pártok szervezeti felépítését vizsgálva kiderült, hogy Finnország orosz megszállása a századfordulón lehetetlenné tette a társadalmi követelések korai megoldását. Láttuk, hogy az egyébként magas párttagsággal rendelkező északi országok közül napjainkban Finnországban és Izlandon váltják ki a legtöbben a pártkönyvet. Közös sajátossággként pedig megállapíthattuk, hogy mind az öt országban decentralizált a pártok felépítése.

3.2. Az egyes pártcsaládokat tekintve több érdekes vonatkozás vált nyilvánvalóvá: 1. erős kommunista pártok csak Izlandon és Finnországban találhatók, 2. Dániában, Norvégiában és Izlandon az újbaloldal, míg Svédországban és Finnországban a zöldek eredményesebbek, 3. az izlandi szociáldemokraták a leggyengébbek, a finnek közepesek, a dánok erősek, míg a svédek és a norvégek a legjobbak Európában, 4. az agrárpártok speciális skandináv képződmények, gyökereiket tekintve liberálisok, és a finn és az izlandi a legerősebb északon, 5. nincsenek erős liberális pártok Skandináviában, ezen a területen a leggyengébbek Európában, 6. a norvég kereszténydemokraták kivételével a többiek megkésették és apró protestáns pártok csupán, 7. a tradicionális világi konzervatívok a legerősebbek Skandináviában a jobboldalon, a szavazataikat a nyolcvanas években mind az öt országban csaknem megduplázták, 8. egyik országban sem találunk szélsőjobboldali pártot.

4. A választói viselkedés tanulmányozásánál kiderült, hogy Észak-Európában a legmagasabb a „szociológiai szavazás”. A szavazatingadozás tekintetében a sokáig ultrastabilnak hitt Dánia és Norvégia jár az élen, a svédeknél és a finneknél kevésbé érzékelhető - bár létezik - ez a tendencia.

5. A választási rendszer kapcsán a küszöbökről és az arányosságról derültek ki érdekes dolgok. Izlandon 5, Norvégiában és Svédországban 4-4, Dániában pedig 2 százalékot kell elérniük a pártoknak a parlamentbe jutáshoz, míg Finnországban nem létezik ilyen szabályozás. A svéd rendszer az egyik legarányosabb a világon, Dániában és Izlandon magas, Norvégiában és Finnországban (a „küszöbtelenség” ellenére!) csak közepes az arányosság.

6. Az érdekszervezetekkel való kapcsolatnál Almond megállapítását fogadhatjuk el, aki külön csoportba helyezte a skandináv országokat: ahol minden érdek megjelenik a politikai rendszerben, s ahol a korporatív rendszernek köszönhetően az érdekszervezetek komoly jogosítványokkal rendelkeznek.

7. A politikai kultúrát vizsgálva adatok hiányában sajnos különbségeket nem, ám közös sajátosságokat találtam: az önkormányzatiság magas fokát, a pragmatikus szemléletmódot és a nők - a világon egyedülálló - kiemelkedő politikai részvételét.

8. A kormányokat vizsgálva alapvető belső eltéréseket lehetett tapasztalni: míg Finnországban a törekeny nagykoalíció, Izlandon a minimális többségű koalíció, addig a másik három országban a kisebbségi kormány a jellemző.

9. A pártrendszerre vonatkozó szakirodalmi előzményeket tekintve egyet lehet ugyan érteni a brit párhuzammal, ám véleményem szerint a különbségek jelentősebbek a hasonlóságnál. Igazán Blondel besorolása tűnik számomra a legmeggyőzőbbnek: ő nem beszél skandináv pártrendszeréről, hanem Norvégiát, Svédországot és Dániát a szociáldemokrata dominanciájú, Izlandot a konzervatív dominanciájú, míg Finnországot a domináns párt nélküli többpárti rendszerbe sorolja. Ehhez nagyon közel áll Rokkan modellje, aki szintén külön kategóriaként Izlandot és Finnországot (1-1-1+3), valamint a másik három országot, s ez utóbbit tartja skandináv pártrendszernek (1+3-4). Sartori tipológiájában is külön kategória Finnország és Izland (extrém pluralizmus), árnyalatnyi különbséggként Dánia itt a mérsékelt pluralizmusba tartozhat, míg Svédország és Norvégia átmenet e között és a predomináns kategória között.

A megállapítások felsorolása után - úgy gondolom - nem tűnik nagy bátorságnak kijelenteni, hogy éles törésvonal rajzolódik ki a skandináv országok között. Finnország és Izland mindenképpen más utakon jár, de talán a kettő közül még az utóbbi áll valamelyest közelebb az északi monarchiákhoz. Véleményem szerint jogos a skandináv pártrendszer kifejezés használata, ám - a rokkani gondolatot követve - csak Svédország, Dánia és Norvégia esetében. Itt valóban igaz, hogy erős és meghatározó baloldallal találkozunk, velük szemben korábban erősen megosztott, ma világi konzervatív vezetésű jobboldal áll, a centrumban pedig erős agrárpártok és gyenge liberális pártok politizálnak, amelyek a nyolcvanas évek óta egyre inkább a nem-szocialista blokk felé közelednek.

Bár a három ország között is felfedezhetünk apró eltéréseket - Svédország a modell prototípusa, Norvégiában korábban a Munkáspárt erősebb volt, de többet is veszített mára a támogatásából, míg Dániában a szociáldemokraták kezében soha nem volt olyan jelentős hatalom -, ám úgy gondolom, hogy ezeket az országokat azért is lehet egy csoportként kezelni, mert nemcsak a második világháború utáni „szociáldemokrata királyság” státuszukban hasonlítanak egymásra. Véleményem szerint a jobboldal megerősödést, a szociáldemokraták térvesztését, majd visszatérését és a jóléti állam problémáit tekintve is nyugodtan mondhatjuk, hogy ezek az országok egy cipőben járnak. Hogy Finnország és Izland esetében miért szorít ez a cipő? Számtalan helyi sajátosságot fel lehetne sorolni válasz gyanánt - s ezek többsége a munkában meg is található -, ám ha röviden kell válaszolni, akkor azt mondhatom: mindkét ország Skandinávián belül egy olyan sajátos - nemcsak földrajzi értelemben vett - perifériát képez, amely a centrummal ugyan több vonásban is hasonlóságot mutat, ám eltérései miatt mindenképpen külön kezelést igényel.

Irodalom

- Aardal, B. 1990. The Norwegian Parliamentary Election of 1989. *Electoral Studies*. vol. 9., no. 2., 151-158. p.
- Allen, H. 1979. *Norway and Europe in the 1970's*. Oslo.
- Almond, G. 1956. Comparative Political Systems. *The Journal of Politics*, vol. 18. August.
- 1958. A Comparative Study of Interest Groups and the Political Process. *American Political Science Review*. vol. 52., no. 1., 270-282. p.
 - 1970. *Political Development*. Brown.
 - S. Verba 1963. *Civic Culture*. Princeton.
- Ambrosius, G. - W. H. Hubbard 1989. *A Social and Economic History of Twentieth-Century Europe*. Cambridge.
- Anderson, R. T. 1975 *Denmark*. Cambridge. 1975.
- Andrén, N. 1964. *Government and Politics in the Nordic countries*. Stockholm.
- Arnason, G. 1988. Fluidity in Iceland Politics: The Election of April 1987. *West European Politics*. vol. 11., no. 1., 122-125.p.
- Artner, D. 1987. *Politics and Policy-Making in Finland*. New York
- Conery, D. S. 1966 *The Scandinavians*. New York.
- Bányász Rezső 1987 *Olof Palme öröksége*. Bp.
- Berger, S. 1982. *Religion in West European Politics*. London.
- Berglund, S. 1991. The Finnish Parliamentary Elections of March 1991. *Scandinavian Political Studies*, Vol. 14. No. 4.
- U. Linstrom 1978. *The Scandinavian Party System(s)*. Lund.
- Beyme, von K. 1985. *Political Parties in Western Democracies*. Gower.
- Blondel, J. 1990. Types of Party System. In: Mair, P. (ed.): *The West-European Party System*. Oxford. 302-310. p.
- Bogdanor, Vernon - David Butler 1983. *Democracy and Elections*. Cambridge.
- Borre, O. 1974. Denmark's Protest Election of Decemberr 1973. *Scandinavian Political Studies*. no. 9. 197-204. p.
- 1984. Critical Electoral Change in Scandinavia. In: Dalton, R. J. - S. C. Flanagan - P. A. Beck (eds.): *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies*. Princeton.
- Campbell, A. - P. Converse, W. E. Miller - D. Stokes 1960. *The American Voter*. New York.
- Childs, M. W. 1980. *Sweden: The Middle Way On Trial*. New Haven.
- Daalder, H. 1990. The „Reach” of Party System.In: Mair. P. (ed.): *The West-European Party System*. Osford. 78-90. p.
- Dahl, R. A. 1970. *After the Revolution*. New Haven.
- 1990. Party Systems and Patterns of Opposition. In: Mair, P. (ed.): *The West-European Party System*. Oxford. 296-301. p.

- Derry, T. K. 1973. *A History of Modern Norway. 1814-1972*. London.
- 1979. *A History of Scandinavia*. Minneapolis.
- Dolmányos I. 1972. *Finnország története*. Bp.
- Downs, A. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York.
- 1990. Politikai cselekvés a demokráciában: egy racionális modell. *Közgazdasági Szemle*. 9. sz. 993-1011 p.
- Duverger, M. 1959. *Political Parties*. London.
- Einhorn, E. - J. Logue 1988. Continuity and Change in the Scandinavian Party Systems. In: Wolinetz, S. (ed.): *Parties and Party Systems in Liberal Democracies*. London. 159-202.p.
- Elder, N. - R. Gooderham 1978. The Centre Parties of Norway and Sweden. *Government and Opposition*. vol. 13., no. 2., 218-235. p.
- Elvander, N. 1979. *Scandinavian Social Democracy. Its Strength and Weakness*. Stockholm.
- Frederiksson, G. 1986. *Olof Palme*. Stockholm.
- Gallagher, M. - M. Laver - P. Mair. 1992. *Representative Government in Western Europe*. New York, London.
- Gierset, K. 1924. *History of Iceland*. New York.
- Gedeon P. 1992. Demokrácia és piacgazdaság. I. *Közgazdasági Szemle*. 5.sz.
- G. Márkus Gy. 1994. Rokkan és Lipset törésvonal-elmélete és a posztkommunista Európa realitásai. In: *Törésvonalak és értékválasztások*. Bp.
- Gombos J. 1994. *Finnország politikatörténete. 1809-1919*. Szeged.
- Granbard, S. R. (ed.) 1986. *Norden - The Passion for Equality*. Oslo.
- Greve, T. 1959. *Norway and the NATO*. Oslo.
- Hadenius, S. 1990. *Swedish Politics During the 20th Century*. Stockholm.
- Hernes, H. M. 1988. The Welfare State Citizenship of Scandinavian Women. In: Jones, K. - A. G. Jónasdóttir (eds.): *The Political Interests of Gender*. London. 187-213. p.
- Heti Világgazdaság (HVG)*. 1994. Elnökválasztás Finnországban. 5.sz.
- HVG*. 1994. Svéd választás. 37. sz.
- HVG*. 1994. Marad a dán kormány. 39.sz.
- HVG*. 1994. Svédország. 42.sz.
- HVG*. 1995. Finn választások. 12.sz.
- Inglehart, R. 1977. *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton.
- 1990. From Class-Based to Value-Based Politics. In: Mair, P. (ed.): *The West-European Party System*. Oxford. 266-284. p.
- Jaakkola, J. 1968. *A finnekn története*. Bp.
- Jutikkala, E. - K. Pirinen. 1962. *A History of Finland*. London.
- Jones, W. G. 1986. *Denmark: A Modern History*. London.
- Kan, A. Sz. 1975. *A skandináv országok története*. Bp.

- Kirby, D. G. 1979. *Finland in the Twentieth Century*. Minneapolis.
- Kirchheimer, O. 1966. The Transformation of the Western European Party Systems. In: Lapalambora, J. - M. Weiner (eds.): *Political Parties and Political Development*. New Jersey. 177-200.p.
- Kirchner, J. E. (ed.) 1988. *Liberal Parties in Western Europe*. Cambridge, New York..
- Klinge, M. 1993. *Finnország rövid története*. Nyíregyháza.
- Kovács L. I. 1992. Voksok és mandátumok. *Társadalmi Szemle*. 12. sz. 58-67. p.
- Körösényi A. 1993. *Pártok és pártrendszer*. Bp.
- Lane, J.-E. - O. S. Ersson 1991. *Politics and Society in Western Europe*. London.
- Larsen, K. 1974. *A History of Norway*. Princeton.
- Lauring, P. 1960. *A History of the Kingdom of Denmark*. Copenhagen.
- Lehner, F. 1987. Interest Intermediation, Institutional Structures and Public Policy. In: Keman, H. (ed.): *Coping with the Economic Crisis*. London.
- Lijphart, A. 1984. *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven, London.
- 1990. Dimension of Ideology in European Party Systems. In: Mair, P. (ed.): *The West-European Party System*. Oxford. 253-265. p.
- Lipset, S. M. 1993. *The Social Requisites of Democracy Revisited*. American Sociological Association.
- Rokkan, S. 1967 Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. In: Lipset-Rokkan (eds.): *Party Systems and Voter Alignments*. New York.
- Rokkan, S. 1990 Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments. In: Mair, P. (ed.): *The West-European Party System*. Oxford. 91-138. p.
- Mackie, T. T. - R. Rose 1991. *The International Almanac of Electoral History*. London.
- Maguire, M. 1983. Is There Still Persistence? Electoral Change in Western Europe, 1948-1979. In: Daalder, H. - P. Mair (eds.): *Western European Party Systems: Continuity and Change*. London. 67-94. p.
- Mair, P. 1990 Parameters of Change. In: Mair, P. (ed.): *The West-European Party System*. Oxford. 208-217. p.
- Mead, W. R. 1972. *Scandinavia*. New York.
- Mény, Y. 1993. *Government and Politics in Western Europe*. Oxford.
- Milner, H. 1989. *Sweden: Social Democracy in Action*. Stockholm.
- Nordstrom, B. J. 1986. *Dictionary of Scandinavian History*. Westport, London.
- Nousiainen, J. 1971. *The Finnish Political System*. Massachusetts.
- Oakley, S. 1956. *A Short History of Sweden*. New York.
- 1972. *A Short History of Denmark*. New York.
- Ormos M. 1983. Fasizmus Norvégiában: Hogyan lett Quisling „quisling”. *História*. 1. sz. 21-23.p.
- Padgett, S.. - E. W. Paterson 1991. *A History of Social Democracy in Postwar Europe*. London, New York.

- Pedersen, M. N. 1968. Current Electoral Research in Denmark. *Scandinavian Political Studies*. vol. 3., 253-256. p.
- 1979. The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility. *European Journal of Political Research*. vol. 7., no. 1. 1-26. p.
 - 1983. Changing Patterns of Electoral Volatility: Explorations in Explanation. In: Daalder, H. - P. Mair (eds.): *Western European Party Systems: Continuity and Change*. London. 29-66. p.
 - 1987. The Danish „Working Multiparty System”: Breakdown or Adaptation. In: Daalder, H. (ed.): *Party Systems in Denmark, Austria, Switzerland, the Netherlands and Belgium*. London. 1-60. p.
- Popperwell, R. G. 1972. *Norway*. London.
- Puffendorf, S. F. 1977. *The Complete History of Sweden*, 2 vols.. Folcroft.
- Puntila, L. A. 1974. *The Political History of Finland 1809-1966*. Helsinki.
- Rae, D. W. - Taylor, M. 1970. *The Analysis of Political Cleavages*. New Haven, London.
- Randall, V. 1987. *Women and Politics: An International Perspective*. Basingstoke.
- Rokkan, S. 1966. Norway: Numerical Democracy and Corporate Pluralism. In: Dahl, R. A. (ed.): *Political Oppositions in Western Democracies*. New Haven. 70-115. p.
- 1990. Towards a Generalized Concept of Verzuiling. In: Mair, P. (ed.): *The West-European Party System*. Oxford. 139-149. p.
 - 1990 The Electoral Balance. In: Mair, P. (ed.): *The West-European Party System*. Oxford. 311-315. p.
- Rose, R. - D. W. Urwin 1990 Persistence and Change in Western Party Systems, 1945-1969. In: Mair, P. (ed.): *The West-European Party System*. Oxford. 185-194. p.
- Rustow, D. W. 1956. Working Multiparty Systems. In: Neumann, S. (ed.): *Modern Political Parties: Approaches to Comparative Politics*. Chicago.
- Sainsbury, D. 1984. Scandinavian Party politics Re-examined: Social Democracy in Decline. In: Bartolini-Mair (eds.): *Party Politics in Contemporary Western Europe*. London. 67-102. p.
- 1987. Class Voting and Left Voting in Scandinavia. *European Journal of Political Research*. vol. 15., no. 5., 507-526. p.
- Sartori, G. 1976. *Parties and Party Systems. A framework for analysis*. Vol. I. Cambridge.
- 1990. The Sociology of Parties: A Critical Review. In: Mair, P. (ed.): *The West-European Party System*. Oxford. 150-184. p.
- Scobbie, I. 1972. *Sweden*. London.
- Scott, F. 1975. *Scandinavia*. Cambridge.
- Smith, G. 1980. *Politics in Western Europe. A Comparative Analysis*. Heinemann.
- Solem, E. 1977. *The Nordic Council and Scandinavian Integration*. New York.
- Strom, K. 1984. Minority Governments in Parliamentary Democracies: The Rationality on Non-Winning Cabinet Solutions. *Comparative Political Studies*. vol. 17. 199-227.p.
- 1990. *Minority Government and Majority Rule*. Cambridge.
- Sundberg, J. 1987. Exploring the Case of Declining Party Membership in Denmark: A Scandinavian Comparison. *Scandinavian Political Studies*. vol. 10., no. 1., 17-38. p.
- Takács I. - Pokol B. 1993. *Összehasonlító alkotmányjog*. Bp.

- Tingsten, H. 1973. *The Swedish Social Democrats: Their Ideological Development*. Totowa.
- Tomasson, R. 1980. *Iceland: The New First Society*. Minneapolis.
- Törnudd, K. 1969. Composition of Cabinets in Finland 1917-1968. *Scandinavian Political Studies*. vol. 4.
- Török G.: Svédektől kvénekig: Nacionalizmus és etnopolitika Skandináviában. Kézirat. Bp., 1995.
- Toyne, S. M. 1970. *The Scandinavians in History*. New York.
- Upton, A. F. 1973. *Communism in Scandinavia and Finland*. New York.
- Urwin, D. W. 1980. *From Ploughshare to Ballotbox: The Politics of Agrarian Defence in Europe*. Oslo.
- 1987. Norway: Parties between Mass Membership and Consumer-Oriented Professionalism. In: Ware, A. (ed.): *Citizens, Parties and the State*. Cambridge. 183-204.p.
 - 1989. *Western Europe since 1945. A Political History*. London, New York.
- Valen, H. 1976. National Conflict Structure and Foreign Politics: The Impact of the EEC Issue on Perceived Cleavages in Norwegian Politics. *European Journal of Political Research*. no.1. 47-82. p.
- Wolinetz, S. B. 1990. The Transformation of Western European Party-Systems. In: Mair, P. (ed.): *The West-European Party System*. Oxford. 218-231. p.
- Wuorinen, J. 1965. *A History of Finland*. New York.
- Zetterberg, S. 1991. *Finland After 1917*. Otava. Helsinki.